

**ASiantuntija-AVUSTEINEN
LASTEN HUOLTORIITOJEN
TUOMIOISTUINSOVITTELU
KANTA-HÄMEEN
KÄRÄJÄOIKEUDESSA**

Perheiden kokemukset sovittelun jälkeen

Minna Leppänen

Opinnäytetyö
Toukokuu 2015
Liiketalouden koulutusohjelma
Oikeudellinen asiantuntijuus

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma
Oikeudellinen asiantuntijuus

MINNA LEPPÄNEN

Asiantuntija-avusteinen lasten huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu Kanta-Hämeen kärjäoikeudessa
Perheiden kokemukset sovittelun jälkeen

Opinnäytetyö 55 sivua, joista liitteitä 2 sivua
Toukokuu 2015

Toukokuussa 2014 asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu lapsen huoltoa, elatusta ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa otettiin käyttöön kaikissa Suomen kärjäoikeuksissa. Ennen valtakunnallistumista tätä niin sanottua Follo-mallia oli kokeiltu vuosien 2011–2013 aikana kolmivuotisessa projektissa eri puolilla Suomea muutamissa kärjäoikeuksissa, ja Kanta-Hämeen kärjäoikeus oli yksi näistä. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, miten Kanta-Hämeen kärjäoikeudessa asiantuntija-avusteiseen sovitteluun osallistuneet perheet ovat kokeneet sovittelun onnistumisen ja sovittelutilanteen toimivuuden.

Opinnäytetyön teoriaosuudessa tarkastellaan tavanomaisen sekä asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun käytäntöjä, lainoppia ja historiaa lasten huoltoasioita koskevien riitojen näkökulmasta. Lasta koskevien asioiden sovittelun erityispiirteet nousevat työssä keskeiseksi aiheeksi. Työssä syvennyttään tutkimaan myös tuomioistuinsovittelun etuja ja haasteita oikeudenkäyntiin verrattuna.

Työn empiirinen osa muodostuu kyselystä, joka tehtiin työn kohderyhmälle, eli kaikille Kanta-Hämeen kärjäoikeudessa asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa sovinnon vuosina 2012–2014 saavuttaneille henkilöille. Otosjoukossa oli 40 henkilöä, 20 miestä ja 20 naista. Täytetyn lomakkeen palautti yhdeksän henkilöä. Kohdehenkilöille postitse lähetetyn kyselyn tarkoituksena oli saada kärjäoikeudelle tietoa siitä, mitä kautta vanhemmat päätyvät sovitteluun, sovintosopimuksen pitävyydestä sovittelun jälkeisessä arjessa sekä muiden tahojen kuormittavuudesta sovittelun jälkeen. Tietojen saaminen oli Kanta-Hämeen kärjäoikeudelle tärkeää, jotta suhteellisen lyhyen ajan käytössä ollutta asiantuntija-avusteista sovitteluprosessia kokonaisuutena olisi mahdollista kehittää tulevaisuudessa.

Tutkimustulosten perusteella asiantuntija-avusteista sovittelumenetelmää riita-asioidensa ratkaisemisen apuna käyttäneet henkilöt ovat pääasiassa tyytyväisiä Kanta-Hämeen kärjäoikeudesta saamaansa palveluun. Sovitteluun osallistuneet henkilöt kokevat, että heidän lapsensa etu on sovittelussa huomioitu asiantuntija-avustajan avulla riittävästi ja sovittelussa saavutettu sopimus on pitänyt ja toiminut käytännössä hyvin, mutta sovittelijan aktiivisuudessa sovittelutilanteessa sekä vanhempien välisen suhteen parantamisessa on kehittämisen varaa.

Asiasanat: asiantuntija-avustaja, follo, huoltoriita, kärjäoikeus, tuomioistuinsovittelu

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Business Administration
Legal Expertise

MINNA LEPPÄNEN

The Expert-assisted Judicial Mediation in the District Court of Kanta-Häme
The Families' Experiences after the Mediation

Bachelor's thesis 55 pages, appendices 2 pages
May 2015

The expert-assisted judicial mediation deals with matters regarding custody, sustenance and visiting rights of a child. In May 2014 this expert-assisted mediation process was put into operation in every District Court in Finland. This so-called Follo method had been previously tested in a three-year experiment over the years 2011-2013 in few District Courts around the country and the District Court of Kanta-Häme was one of them. The purpose of this thesis was to find out, what the families who had taken part in the expert-assisted judicial mediation in the District Court of Kanta-Häme thought of the success and functionality of the whole mediation process.

The theoretical part of this thesis analyzed the procedures of traditional judicial mediations and the expert-assisted judicial mediations' customs, the legislation and the history of child custody matters. The special characteristics of dealing with child-related issues became the most central subjects in this thesis. The theoretical part also studied the advantages and disadvantages of the judicial mediation compared to a trial.

The empirical part of this thesis was composed of the survey carried out among the people who have reached an agreement and a closure in the expert-assisted judicial mediation in the District Court of Kanta-Häme over the years 2012-2014. There were 40 people in the target group, 20 men and 20 women. The questionnaire was filled in by nine people. The aim of the questionnaire, which was sent to the target group by post, was to find out how the parents usually end up choosing the expert-assisted mediation, how perpetual the covenant has been in their everyday life and how often they have been forced to contact other quarters after the mediation. It was very important for the District Court of Kanta-Häme to get this information, so it would be possible for it to develop this relatively young mediation method in the future.

According to the results of the survey the people who have used expert-assisted judicial mediation as the means of settling their child custody issues are mainly pleased with the services they have been provided with by the District Court of Kanta-Häme. They feel that the best interest of their child has been taken into consideration with the help of the expert-assistant and that the covenant reached in the mediation has worked well in practice, but the mediators' activity in the mediation process and the improvement of the parents' relations still have room for development.

Key words: custody issues, district court, expert-assistant, follo, judicial mediation

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	7
1.1	Tausta.....	7
1.2	Työn tavoitteet	7
1.3	Rajaukset ja tutkimusmenetelmät	8
2	HUOLTORIITOJEN SOVITTELU TUOMIOISTUIMISSA.....	9
2.1	Tuomioistuinsovittelu	9
2.1.1	Sovittelun aloittaminen	10
2.1.2	Sovittelun toteuttaminen ja päättäminen	11
2.1.3	Sovittelijan rooli.....	12
2.2	Tuomioistuinsovittelun tavoitteet	12
2.3	Vanhempien avioero tuomioistuinsovittelun taustalla.....	13
2.3.1	Lapsen oikeudet tuomioistuinsovittelussa.....	14
2.3.2	Tuomioistuinsovittelun edut oikeudenkäyntiin nähden	15
2.3.3	Tuomioistuinsovittelun edut muihin sovittelumenetelmiin nähden.....	17
2.4	Esteet sovittelun aloittamiselle	18
3	ASiantuntija-AVUSTEINEN HUOLTORIITOJEN SOVITTELU.....	20
3.1	Follo-mallin alkuperä Norjassa.....	20
3.2	Follo-malli Suomessa	20
3.2.1	Tuomarin rooli Follo-mallissa	22
3.2.2	Asiantuntija-avustajan rooli Follo-mallissa	23
3.2.3	Lakimiesavustajan rooli Follo-mallissa	25
3.3	Asiantuntija-avustajan sovittelutilanteeseen tuoma lisäarvo	26
3.4	Asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun haasteita.....	27
4	PERHEIDEN KOKEMUKSET FOLLOSTA KANTA-HÄMEEN KÄRÄJÄOIKEUDESSA	29
4.1	Tutkimuksen toteutus.....	29
4.1.1	Tutkimusmenetelmä.....	29
4.1.2	Aineistonhankinta	30
4.1.3	Aineiston analysointi.....	31
4.1.4	Tutkimuksen reliabiliteetti ja validiteetti	32
4.2	Tutkimuksen tulokset.....	34
5	TUTKIMUKSEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	46
6	POHDINTA.....	48
	LÄHTEET.....	51
	LIITTEET	53

Liite 1. Saatekirje	54
Liite 2. Kyselylomake	55

LYHENTEET

AL	Avoliittolaki (234/1929)
ElatusL	Laki lapsen elatuksesta (704/1975)
HE	Hallituksen esitys
JulkL	Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999)
LHL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
OK	Oikeudenkäymiskaari (4/1734)
SovL	Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (394/2011)
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 JOHDANTO

1.1 Tausta

Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu eli ns. Follo-malli otettiin kokeiluun Suomessa tammikuussa 2011 neljässä käräjäoikeudessa. Syyskuussa 2012 kokeilua laajennettiin myönteisten kokemusten pohjalta seitsemään muuhun käräjäoikeuteen. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013, 122.) Toukokuussa 2014 Follo-mallin käyttö vakinaistettiin kaikissa Suomen käräjäoikeuksissa. (Oikeusministeriö 2014.)

Follo-mallissa lapsen huoltoa, elatusta tai tapaamisoikeutta koskevaa riita-asiaa käsitellään oikeudenkäynnin sijasta sovitteluistunnossa. Tavanomaisesta tuomioistuinsovitte- lusta Follo eroaa siten, että Follo-mallissa sovittelijan roolissa toimivan tuomarin apuna toimii aina asiantuntija-avustaja, jonka yksi keskeisimmistä tehtävistä on tuoda lapsen kannalta oleellinen näkökulma esiin. Yleensä nämä avustajat ovat psykologeja tai sosi- aalityöntekijöitä. Follo-mallin tavoitteena on auttaa vanhempia itse löytämään lapsen edun mukainen ratkaisu tilanteeseen. (Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2/2012, 18.)

1.2 Työn tavoitteet

Opinnäytetyön toimeksiantaja on Kanta-Hämeen käräjäoikeus. Työn tavoitteena on saa- da käräjäoikeudelle tietoa ensinnäkin siitä, mitä kautta vanhemmat päätyvät valitsemaan asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelemallin sekä toiseksi siitä, miten sovitteluun osallistuneet perheet ovat kokeneet sen kannattavuuden ja toimivuuden. Työn tarkoituk- sena on selvittää, ovatko sovittelussa päätetyt asiat toteutuneet käytännössä ja onko so- vintosopimus pitänyt ja edistänyt vanhempien välistä vuorovaikutusta, sekä onko perhe joutunut vielä sovittelun jälkeen turvautumaan muiden sosiaalisten tahojen apuun. Täl- laista tutkimusta ei ole Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa tehty aiemmin eikä asiantunti- ja-avusteiseen sovittelumenettelyyn osallistuneilta perheiltä ole kokeilujakson jälkeen kerätty palautetta. Tietojen saaminen on Kanta-Hämeen käräjäoikeudelle kuitenkin eri- tyisen tärkeää, jotta huoltoriitojen asiantuntija-avusteista sovitteluprosessia voitaisiin

kehittää tulevaisuudessa ja jotta ongelmatilanteissa olevien perheiden tarpeisiin pystyttäisiin vastaamaan mahdollisimman hyvin.

Opinnäytetyön aihe on ajankohtainen, sillä asiantuntija-avusteinen sovittelu on vasta hiljattain otettu riita-asioiden ratkaisumenetelmänä käyttöön koko maassa, ja Kanta-Hämeen käräjäoikeudessaakin Folloa on käytetty vasta muutaman vuoden ajan. Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu otettiin Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa käyttöön syyskuussa 2012, Follo-kokeilun laajenemisen yhteydessä. Käräjäoikeudessa tuomareilla ja muilla sovittelun parissa työskentelevillä henkilöillä ei ole mahdollisuutta saada tietoa lapsia koskevissa asioissa saavutettujen sovintojen pysyvyydestä ja toimivuudesta perheiden arjessa itse sovitteluprosessin päätyttyä, joten tutkimuksen teettäminen asianosaisille on mielekkäin vaihtoehto näiden asioiden selvittämiseksi.

1.3 Rajaukset ja tutkimusmenetelmät

Opinnäytetyössä käsitellään lapsia koskevien riitojen sovittelua tuomioistuimissa. Muiden vanhempien valittavissa olevien sovittelumenetelmien tarkempi tutkiminen on rajattu työn ulkopuolelle. Työn teoriaosassa käsitellään ensin tavanomaisen tuomioistuinsovittelun lainoppia sekä käytäntöjä, jotta toisessa pääluvussa käsiteltävänä oleva asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu olisi käsitteenä ja kokonaisuutena helpompi ymmärtää. Sekä tuomioistuinsovittelua että asiantuntija-avusteista sovittelua käsitellään opinnäytetyössä lasten huolto- ja tapaamisoikeusriitojen näkökulmasta. Opinnäytetyön keskeisiä lähteitä ovat lait, etenkin laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (SovL, 394/2011), oikeusministeriön julkaisemat Follo-kokeilua koskevat raportit, hallituksen esitykset sekä muu oikeuskirjallisuus.

Opinnäytetyön empiiristä osiota varten lähetettiin maaliskuussa 2015 kyselylomake henkilöille, jotka ovat saavuttaneet huoltoriidassaan sovinnon Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa asiantuntija-avusteisen sovittelun kautta vuosien 2012–2014 aikana. Lomakkeessa oli pääosin avoimia kysymyksiä, mutta myös valmiita vastausvaihtoehtoja oli annettu. Tutkimusmenetelmiä käsitellään ja kyselylomakkeella saatuja tietoja analysoidaan opinnäytetyön lopussa.

2 HUOLTORIITOJEN SOVITTELU TUOMIOISTUIMISSA

2.1 Tuomioistuinsovittelu

Tuomioistuinsovittelu otettiin Suomessa käyttöön tammikuussa 2006, kun laki riita-asioiden sovittelusta tuomioistuimissa (663/2005) tuli voimaan. Toukokuussa 2011 kyseinen laki kumottiin ja sen korvasi laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa. Laista käytetään myös nimitystä tuomioistuinsovittelulaki. (Ervasti 2011, 27.) Kyseistä lakia sovelletaan aina lapsen huoltoa, elatusta ja tapaamisoikeutta koskevissa riidoissa. Sovittelussa on tällöin lain mukaan turvattava lapsen etu ja otettava huomioon myös lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (LHL, 361/1983) sekä lapsen elatuksesta annetun lain (ElatusL, 704/1975) säännökset (SovL 10 §). Lähtökohtana laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on asian ratkaiseminen vanhempien keskenään sopimalla tavalla, ellei ratkaisu ole lapsen edun vastainen. (LHL 10 §.)

Vuonna 2006 käyttöön otettua tuomioistuinsovittelua voidaan pitää osana viime vuosina tapahtunutta merkittävää kehitystä ja kasvua Suomen sovittelujärjestelmissä. Tuomioistuinsovittelun käyttöönoton tarkoituksena oli tarjota tuomioistuimille enemmän ja entistä laajempia riita-asioiden ratkaisukeinoja. Sovittelua käytetään käräjäoikeuksissa useimmiten yksityishenkilöiden välisiä riitoja selvittäessä. (Ervasti 2012, 9–11.)

Tuomioistuinsovittelua ei pidä sekoittaa perinteisessä oikeudenkäynnissä tapahtuvaan sovinnon edistämiseen. Sovittelu tarkoittaa aina kolmannen osapuolen väliintuloa, eli tässä tapauksessa käräjätuomarin osallistumista sovittelijana vanhempien riitatilanteeseen, tarkoituksenaan auttaa ja selvittää konflikteja. (Ervasti 2005, 22.) Oikeudenkäymiskaaren (OK, 4/1734) 5 luvun 19 §:n mukaan sovinnon edistämällä puolestaan tarkoitetaan sitä, että tuomarilla on riita-asian valmistelussa aina velvollisuus selvittää, onko asiassa edellytyksiä sovinnolle sekä 5 luvun 26 §:n mukaan tuomarin on edellytysten salliessa pyrittävä saamaan asianosaiset sopimaan asia. Sovinnon edistämisen tavoitteena on aineellisen oikeuden mukaisen lopputuloksen saavuttaminen, kun sovittelutilanteen pyrkimyksenä on kumpaakin osapuolta tasapuolisesti miellyttävä kompromissi. (Ervasti 2011, 17.) Sovinnon edistäminen oikeudenkäynnissä on erityisen tärkeää sil-

loin, kun käsitellään lapsia koskevia asioita, sillä lapsen etu toteutuu aina parhaiten tilanteessa, jossa vanhemmat saavuttavat keskinäisen sovinnon itse. (Aaltonen 2000, 1320.) Oikeudenkäynnissä tapahtuvan sovinnon edistämisen sekä tuomioistuinsovitte- lun samankaltaisuudet tulevat lapsiasioita käsiteltäessä paremmin esiin kuin muissa riita-asioissa, koska molemmissa menettelyissä on tavoitteena saavuttaa koko perheen jokapäiväisessä arjessa hyvin toimiva ratkaisu, ja lisäksi molemmissa menettelyissä tuomarilla on velvollisuus varmistaa, että ratkaisu on lapsen parhaan mahdollisen edun mukainen. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1160.)

Sovittelu on luonteeltaan täysin vapaaehtoista, joten vanhempien oma tahto ja halu saavuttaa sovinnollinen ratkaisu on sovittelun onnistumisen kannalta erityisen tärkeää. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1160.) Sovittelu on myös oikeudenkäynnistä poiketen epävirallista, tulevaisuuteen suuntautuvaa ja joustavaa osapuolten tarpeita ja intressejä tasa- puolisesti huomioivaa toimintaa. (Ervasti 2011, 11.)

2.1.1 Sovittelun aloittaminen

Asia saatetaan käsiteltäväksi tuomioistuinsovitte- luun riidan toisen osapuolen tai molempien osapuolten yhteisestä kirjallisesta hakemuksesta. Hakemus voi olla vapaamuotoinen, mutta riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomiois- tuimissa annetun lain mukaan hakemuksesta tulee käydä ilmi riidan kohteena oleva asia sekä osapuolten toisistaan eroavat näkemykset kyseisestä asiasta. Lisäksi hakemuksessa on ilmoitettava ne seikat, joiden perusteella hakija katsoo asian soveltuvan tuomiois- tuimessa soviteltavaksi. (SovL 4.1 §.)

Myös jo oikeudenkäyntiasiana vireillä oleva asia voidaan asianosaisten tai toisen asian- osaisen toimesta siirtää erilliseen sovitteluun, mutta pyyntö tästä on tehtävä ennen kuin asian tiimoilta järjestetty valmistelu katsotaan päättyneeksi. (SovL 4.2 §.)

Sovittelua ei voida aloittaa ilman kaikkien osapuolten suostumusta. Sovittelua koskeva hakemus, joka on tehty ainoastaan toisen osapuolen toimesta, on tarkoituksenmukaisella tavalla annettava tiedoksi muille osapuolille ja heille on varattava mahdollisuus tulla kuulluksi joko suullisesti tai kirjallisesti annetun hakemuksen johdosta. (SovL 4.3 §.)

2.1.2 Sovittelun toteuttaminen ja päättäminen

Tuomioistuin, jolla on toimivalta käsitellä asiaa oikeudenkäynnissä, on toimivaltainen myös sovitteluun kyseistä asiaa. Kokoonpanolla, jolla tuomioistuimessa päätetään käsiteltävänä olevan asian valmistelusta, on päätösvalta myös tuomioistuinsovittelua koskeissa asioissa. (SovL 11 §.) Tuomioistuinsovittelulain 6 § 1 momentin mukaan sovittelu on aina toteutettava puolueettomasti ja joutuisasti. Puolueettomuudella tarkoitetaan sitä, että kumpaakin sovittelun osapuolta on kohdeltava yhdenvertaisesti, ja heille kummallekin on taattava tasapuolinen mahdollisuus esittää mielipiteitään ja näkemyksiään. Tuomari ei myöskään saa esittää ratkaistavana olevasta asiasta omaa ennakkokäsitystä, ja hänen on varottava osoittamasta osapuolille, miten hän heidän esittämiin vaatimuksiin suhtautuu, jotta kumpikaan osapuoli ei koe joutuneensa tilanteessa syrjityksi tai jollain tapaa suosituksi. (HE 114/2004, 34.)

Sovittelun luottamuksellisuuteen ja julkisuuteen sovelletaan viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettua lakia (JulkL, 621/1999). Pääsääntöisesti sovittelu on aina julkista eli yleisölle avointa, mutta osapuolilla on myös halutessaan oikeus vaatia sovittelun käsittelyä kokonaan ilman yleisön läsnäoloa. Näin voidaan toimia, mikäli asian julkiseen käsittelyyn ei ilmene erityisen painavaa syytä. Sovittelijan sekä yhden osapuolen kahdenkeskinen neuvottelutilanne on kuitenkin aina yleisöltä suljettu, sovittelun muusta julkisuudesta huolimatta. (SovL 12 §.) Tuomioistuinsovittelu on aina luottamuksellista ja sovittelijoilla on vaitiolovelvollisuus, mikä tarkoittaa sitä, että ilman suostumusta henkilöltä, jonka hyväksi vaitiolovelvollisuus on säädetty, sovittelija ja hänen avustajansa eivät saa tuoda julki mitään mitä ovat tehtävissään saaneet tietää soviteltavana olevasta asiasta. (SovL 12–13 §.)

Tuomioistuinsovittelu päättyy, kun kärjäoikeus vahvistaa sovittelussa saavutetun sovinnon tai osapuolet ilmoittavat sovittelijalle muutoin sopineensa asian. Sovittelu voidaan myös päättää, mikäli osapuolet tai toinen osapuolista ilmoittaa halukkuutensa lopettaa asian sovittelun tai sovittelija päättää osapuolia kuultuaan, että sovittelun jatkamiselle ei löydy enää tarkoituksenmukaisia perusteita. Sovittelijan on ilmoitettava sovittelun päättämisestä kummallekin osapuolelle asianmukaisesti. (SovL 9 §.)

2.1.3 Sovittelijan rooli

Sovittelijana asiassa toimii aina sitä käsittelevän tuomioistuimen tuomari, joka voi molempien osapuolten suostumuksella nimetä avukseen avustajan, mikäli sovittelun kohteena olevan asian luonne tai sovittelun edistäminen muuten sitä vaatii. (SovL 5 §.) Sovittelijan tehtävänä tuomioistuinsovittelussa ei ole pyrkiä johdattelemaan asiaa tiettyä lopputulosta kohti, vaan rakentaa osapuolten välille laadukas ja neuvotteleva keskustelutilanne avoimen ja luottamuksellisen ilmapiirin vallitessa. Osapuolten luottamuksen saavuttaminen on sovittelijalle sovittelutilanteessa erittäin tärkeää. (Ervasti 2012, 16.)

Sovittelija kuulee molempia osapuolia ja neuvottelee heidän kanssaan. Sovittelun tavoitteena on osapuolten välisen yhteisymmärryksen saavuttaminen, ja sovittelijan tarkoituksena on auttaa sen rakentumisessa. Osapuolten pyynnöstä tai suostumuksella sovittelija voi tehdä sovittelussa ilmi tulleisiin seikkoihin perustuen myös oman ehdotuksen asian sovinnolliseksi ratkaisemiseksi. Kummankin osapuolen suostumuksella sovittelija voi tavata heitä kumpaakin myös kahden kesken tai kuulla muitakin henkilöitä. (SovL 6–7 §.)

2.2 Tuomioistuinsovittelun tavoitteet

Tuomioistuinsovittelun tavoitteena on tarjota vanhemmille asiantuntevaa sovittelupalvelua tilanteissa, joissa muiden tahojen apu ei ole ollut ongelman laadun suhteen riittävää, eivätkä he kykene ratkaisemaan riitaansa itse. (HE 186/2013, 11.) Riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 3 §:n mukaan tuomioistuinsovittelulla pyritään aina asian sovinnolliseen ratkaisuun. Kun käsittelyn kohteena ovat lapsia koskevat riidat, sovinnon tavoitteena on lisäksi aina olla lapsen parhaan mahdollisen edun mukainen. Huoltoriita-asioiden sovittelun yksi tärkeimmistä tavoitteista on päästä puuttumaan vanhempien väliseen konfliktitilanteeseen riittävän aikaisessa vaiheessa, jotta vanhempien riidan kehittyminen niin valtavaksi, etteivät he pysty sitä enää keskenään ratkaisemaan, olisi mahdollista ehkäistä. Vanhempien riitojen kroonistumisen ehkäiseminen sekä vanhempien välisten vuorovaikutussuhteiden eheyttäminen on erityisen oleellista lapsen psyykkisen hyvinvoinnin kannalta. (Nurminen, 2014, 19–20.)

Yhtenä tuomioistuinsovittelun tavoitteena on myös sitouttaa konfliktitilanteen molemmat osapuolet löytämään heitä kumpaakin miellyttävä ja kummankin toiveita tasapuolisesti huomioiva ratkaisuehdotus itse. Sovittelun tavoitteena on jättää menneisyyden tapahtumat taka-alalle ja suunnata vanhempien katseita kohti riidatonta tulevaisuutta. (Ervasti 2011, 13.)

Sovittelun tavoitteena on myös saada asiat käsiteltyä nopeasti. On kuitenkin huomioitava, että sovittelu on ripeydestään huolimatta kokonaisuutena aina aikaa vievä prosessi, kun sovittelun kohteena ovat lapsia koskevat asiat, koska perheoikeudelliset ongelmat ovat monimutkaisia. Vanhempien välisiä erimielisyyksiä ei ole aina mahdollista ratkaista yhden ainoan sovitteluistuntopäivän aikana. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1158.)

Tuomioistuinsovittelun pyrkimyksenä on lisäksi keventää sosiaalitoimen, tuomioistuimen ja muiden viranomaistahojen ja yhteisöjen työtaakkaa sekä saavutettujen sovintojen kautta lyhentää myös huoltoriitaoikeudenkäyntien käsittelyyn kuluva aikaa ja oikeudenkäynneissä käsiteltävien lapsia koskevien asioiden määrää. (HE 186/2013, 11.)

2.3 Vanhempien avioero tuomioistuinsovittelun taustalla

Avioerotilanteessa olevilta vanhemmilta vaaditaan kykyä järjestellä koko elämänsä uudelleen toimivalla ja järkevällä tavalla. Vanhemmat joutuvat ratkaisemaan useita lapsen sekä itsensä kannalta tärkeitä kysymyksiä. Heidän on muun muassa päätettävä, kumman osoitteeseen lapsi jää vakituisesti asumaan ja miten lapsen tapaamiset tulevaisuudessa käytännössä sujuvasti järjestetään. Yleisesti ottaen suurin osa avioerotilanteessa olevista vanhemmista kykenee yhteisymmärryksen vallitessa sopimaan lapsensa asioista kahden kesken, mutta toisinaan tilanteessa tarvitaan ulkopuolista apua. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2/2012, 13.)

Suomessa on tarjolla useita erilaisia mahdollisuuksia, joihin vanhemmat voivat tukeutua pyrkiessään ratkaisemaan lapsiaan koskevat riitaiset asiat sovinnollisesti. Yksityisellä sektorilla apua tarjoavat parisuhde- ja perheterapeutit ja kunnilla on velvollisuus tarjota perheasioiden sovittelupalveluita. Aivan viime kädessä vanhempien erimielisyydet

ratkaistaan kuitenkin tuomioistuimessa joko oikeudenkäynnissä tai tuomioistuinsovitte-
lussa. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lauseita 25/2013, 13–15.)

Avioliittolain (AL, 234/1929) 32 §:n 1 momentin mukaan tuomioistuimen velvollisuu-
tena on oma-aloitteisesti ottaa käsittelyyn kysymys lapsen huollon ja tapaamisoikeuden
järjestämisestä lapsen oman edun mukaisesti silloin, kun vanhemmat hakevat tuomiois-
tuimelta avioeroa tai heidän yhteiselämänsä on muutoin päättymässä. Saman lakipykä-
län 2 momentin mukaan tuomioistuimen on pyrittävä erityisesti kiinnittämään vanhem-
pien huomio huollon ja tapaamisoikeuden tarkoitukseen, eli siihen, että lapsi säilyttää
myönteisen suhteen kumpaankin vanhempaan.

Avioeron ja lapsiasioita koskevien riitojen taustalla vaikuttavien konfliktitasojen luon-
teet vaihtelevat yksilöllisesti, ja riidan sovittelussa on oleellisesti tämä huomioitava.
Molemmat vanhemmat voivat esimerkiksi olla huoltajina yhtä vahvoja, mutta heidän
kykynsä huolehtia lapsesta voi silti vaihdella merkittävästi. Riidan taustalla voi olla
myös psykososiaalisia, lapsen turvallisuuteen haitallisesti vaikuttavia ongelmia tai pit-
käaikaisia, jopa vanhempien parisuhdetta jo pitkään tuhonneita syviä ristiriitoja, jotka
ovat kärjistyneet krooniseksi riitelyksi. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1150–1151.)

2.3.1 Lapsen oikeudet tuomioistuinsovitte- lussa

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3 artiklan mukaan kaikkien lainsäädäntöeli-
mien lapsiin kohdistuvissa toimissa on aina ensisijaisesti huomioitava lapsen etu. Saman
sopimuksen 12 artiklan mukaan lapselle on aina taattava mahdollisuus tulla kuulluksi
häntä koskevissa oikeudellisissa asioissa, joko henkilökohtaisesti tai edustajan välityk-
sellä.

Lapsen kuulemisesta ei säädetä tuomioistuinsovitte-
lulaissa erikseen, vaan siltä osin on sovellettava lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain säännöksiä. (HE
186/2013, 18.) Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa on selvitettävä
lapsen toiveet ja mielipiteet lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen silloin, jos van-
hemmat eivät ole käsiteltävänä olevasta asiasta samaa mieltä, jos lasta hoitaa joku muu
kuin huoltaja tai jos mielipiteiden ja toiveiden selvittäminen katsotaan muutoin lapsen

edun kannalta aiheelliseksi. Lapsen mielipide on aina selvitettävä mahdollisimman hienovaraisesti sekä siten, ettei siitä aiheudu haittaa lapsen ja vanhempien välisille suhteille. (LHL 11 §.)

Lapsen kuuleminen voi olla tarpeen, jotta hänen toiveensa ja tarpeensa saataisiin selville, ja kuulemistilanteessa lapselle usein myös selitetään vanhempien kesken käytyjen keskustelujen sisällöstä. On myös mahdollista, että vanhemmat kertovat yhdessä lapselle saavuttamansa sovinnon sisällöstä ja selittävät tälle sen merkityksen. (Aaltonen 2009, 340.) Sovittelun epäonnistuessa ja sovinnon jäädessä saavuttamatta, lapsen kuulemisessa saatuja tietoja ei saa käyttää toistamiseen, mikäli asiaa päädytään käsittelemään uudelleen oikeudenkäynnissä. Tästä syystä lapsen kuulemista ja lapsen ikää ja kehitystasoa vastaavaa toteuttamistapaa sovittelun aikana tulee harkita tarkkaan, sillä useat ja toistuvat kuulemistilanteet saattavat olla lapselle psyykkisesti erittäin raskaita. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1162.)

Etenkin avioerotilanteen jälkeen lasten huoltoa, tapaamista tai elatusta koskevat riidat pohjautuvat vanhempien väliseen suhteeseen ja heidän keskinäisiin ongelmiinsa. Pahimmassa tapauksessa lapsi on jo ennen tuomioistuinsovittelua traumatisoitunut tilanteesta, joutuessaan vastoin tahtoaan ja täysin syyttömänä vedetyksi mukaan vanhempiensa riitoihin. Lapsella on kuitenkin aina oikeus pysyä konfliktitilanteen ulkopuolella, ja tämän oikeuden turvaaminen ja mahdollistaminen myös sovittelutilanteessa on erityisen välttämätöntä lapsen hyvinvoinnin kannalta. (HE 186/2013, 18.)

2.3.2 Tuomioistuinsovittelun edut oikeudenkäyntiin nähden

Lasta koskevan huoltoriidan sovittelu tuomioistuimessa on vaihtoehto oikeudenkäynnille, joka voi pahimmassa tapauksessa venyä erittäin pitkäksi ja olla näin ollen raskas kaikille osapuolille, etenkin pienille lapsille. Lapsia koskevat riita-asiat ovat luonteeltaan syvästi henkilökohtaisia ja niitä käsiteltäessä asianosaisten tunteet ovat pinnassa, eikä niitä voida näin ollen ratkaista ainoastaan suoraviivaisesti lakipykäliin nojaten. (Aaltonen 2000, 1322.) Oikeudenkäynnissä vanhemmat sortuvat helposti moittimaan toista osapuolta ja korostamaan tämän puutteita sen sijaan, että toisivat esiin todelliset erimielisyyksiensä aiheet ja tilanteeseen johtaneet ongelmat ja pyrkisivät löytämään

näihin ratkaisua. Oikeudenkäynti usein ainoastaan pahentaa vanhempien välistä vastakkainasettelua, kummankin tavoitellessa omaa etuaan, ja lietsoo heidän riitaisaa kanssakäymistään vielä varsinaisen päätöksen antamisen jälkeen. Oikeudenkäynnissä tarkastelun kohteena ovat lapsen edun ja tulevaisuuden turvaamisen sijaan vanhempien omat vaatimukset, ja kumpikin vanhempi tähtää saavuttamaan itselleen tilanteessa ”voiton.” (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013, 20.) Sovitteluissa saavutetuilla sovinnolla pyritään lisäksi vähentämään perinteisessä oikeudenkäynnissä käsiteltävien lapsiasioiden määrää sekä lyhentämään samalla olosuhdeselvitysten hankkimiseen kuuluvaa aikaa, mikä lyhentäisi kokonaisuudessaan pitkän oikeudenkäyntiprosessin käsitte-lyäikää. (HE 186/2013, 11.)

Sovittelun tavoite on aina kummankin vanhemman toiveet huomioiva ratkaisu, joka on ennen kaikkea lapsen edun mukainen. Kun vanhemmat ovat päässeet itse vaikuttamaan sopimuksen sisältöön, on heidän myös helpompaa sitoutua noudattamaan sitä käytännössä. (Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2/2012, 20.) Oikeudenkäynnistä poiketen sovittelu tarjoaa vanhemmille myös mahdollisuuden tuoda esiin muita eroon liittyviä tunteitaan sekä sovittelijalle tilaisuuden huomioida myös lasten elämäntilannetta kokonaisuutena, jolloin koko konfliktitilanteen taustalla vaikuttaviin ongelmiin on mahdollista löytää ratkaisu. (Aaltonen 2000, 1322.) Sovittelussa on mahdollista käsitellä esimerkiksi osapuolten talouteen ja omaisuuden ositukseen liittyviä asioita, joita perinteisessä oikeudenkäynnissä ei voida ottaa käsittelyyn. Vanhemmat tuntevat oman konfliktitilanteensa parhaiten ja mitä todennäköisimmin löytävät niihin myös parhaimman ratkaisun itse, kun heille antaa siihen mahdollisuuden ja riittävää tukea. Tämän vuoksi osapuolille on annettu sovittelutilanteessa suurempi rooli, kuin oikeudenkäynnin asianosaisille, jotka useimmiten jäävät taka-alalle lakimiesten hoitaessa puhumisen. (Aaltonen 2009, 337.)

Sovittelun on myös katsottu pienentävän vanhempien taloudellisia kuluja perinteiseen oikeudenkäyntiin nähden. Pääosa sovittelun kustannuksista koostuu avustajan tai asiamiehen palkkioista ja kulujen korvauksista, ja näistä kuluista kummatkin sovittelun osapuolet vastaavat yhteisvastuullisesti, ellei heille ole myönnetty oikeusapua. (Ervasti 2011, 195.) Oikeudenkäynnissä kustannuksia syntyy lisäksi sosiaalitoimen selvitysten tekemisestä, henkilötodistajien ja todisteiden hankkimisesta sekä niihin ennen istuntoa tutustumiseen kuluneesta ajasta. Sovittelu siis vähentää sekä vanhempien että laki-

miesavustajien valmistautumiseen käytettävää aikaa, mikä puolestaan pienentää luonnollisesti lakimiesavustajalle maksettavan palkkion määrää. (HE 186/2013, 16–17.)

Vanhempien välisen kokonaisvaltaisen vuorovaikutuksen parantamisen sekä lapsen edun paremman turvaamisen lisäksi sovittelumenettely myös pienentää kärjäsihteerin työtä perinteiseen oikeudenkäyntiin verrattuna. Oikeudenkäynnissä sihteeri on läsnä laatimassa pöytäkirjaa ja huolehtii asian päättymisen jälkeen määräaikojen seurannasta, arkistoinnista sekä muista jälkitöistä, mutta sovittelumenettelyssä sihteerin työtaakka on kevyempi. Hän ei osallistu sovitteluistuntoon eikä arkistoitavaa tai muita mahdollisia jälkitöitä kerry yhtä paljon kuin oikeudenkäynnissä. (Nurminen 2014, 15–16.)

2.3.3 Tuomioistuinsovittelun edut muihin sovittelumenetelmiin nähden

Tuomioistuimeen soviteltavaksi päätyneet riitat on usein jo päässyt kärjistymään niin suureksi, että sen ratkaisemiseen tarvitaan aivan välttämättä tuomioistuimen sovittelijatuomarin ja asiaan erikoistuneen asiantuntija-avustajan tietämystä, jollaista esimerkiksi sosiaalityöntekijöiltä ei aina löydy, koska Suomessa ei ole olemassa yhtenäistä sovittelijakoulutusta, eikä sovittelun sisältövaatimuksista ole erikseen säännelty. Sosiaalitoimen tarjoamien sovittelu- ja neuvontapalveluiden ongelmaksi nousee usein myös epäselvyys siitä, onko tilanteessa kulloinkin kyse perheasioiden sovittelusta vai jostain muusta palvelusta. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1153–1154.)

Avioliittolain 22 §:n perustuen perheasioiden sovittelun yleinen järjestäminen on jokaisen kunnan velvollisuus ja siitä huolehtii sosiaalilautakunta. Tästä huolimatta perheasioiden sovittelu on kunnissa usein järjestetty puutteellisesti. (HE 186/2013, 8.) Suurin osa avioliiton aikaisista sekä avioeron jälkeisistä riitaisista perheasioista sovitellaan kirkon perheneuvottelukeskuksissa, ja loput perheneuvolojen, sosiaalityöntekijöiden tai lastenvalvojen toimesta. Lastenvalvojen työskentelyä ei kuitenkaan voida mieltää sovitteluksi sen varsinaisessa merkityksessä, sillä heidän tehtävänä on ainoastaan edistää vanhempien keskinäisen kirjallisen sopimuksen tekoa. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1154.) Lastenvalvojen tarjoamaan sopimuspalveluun päästäkseen vanhemmat saattavat myös joutua jonottamaan kohtuuttoman pitkiä aikoja, eikä lastenvalvojen käytettävissä

olevat resurssit usein riittäväkään sopimuksen sisältöä perusteellisesti vanhempien kanssa läpi. (HE 186/2013, 16.)

2.4 Esteet sovittelun aloittamiselle

Sovittelua ei voida aloittaa ilman molempien osapuolten suostumusta. Lisäksi sovittelun aloittamisen edellytyksenä on, että se on tarkoituksenmukaista osapuolten vaatimuksiin nähden. Kaikkia riita-asioita ei voida sovittaa tuomioistuimissa. Riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 3 § 2 momentin mukaan tuomioistuinsovittelun edellytyksenä on, että käsiteltävä asia soveltuu sovittavaksi ja että sen sovittelu on osapuolten vaatimuksiin nähden tarkoituksenmukaista. Lasten huoltoriidat asettavat tuomioistuinsovittelulle lisäksi monia muita vaatimuksia, joiden vuoksi jokainen tapaus on yksilöitävä tarkasti erikseen. Tuomioistuimissa voidaan ottaa soviteltavaksi vain lapsen elatusta, huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia asioita. (SovL 10 §.)

Vanhempien välillä vallitseva tila vaikuttaa suuresti siihen, voidaanko asia käsitellä sovittelussa. Sovintoon pyrkiminen ei tule sovittelun kautta kysymykseen, mikäli jommallakummalla riidan osapuolella on vakavia luonnehäiriöitä tai muita psykososiaalisia ongelmia. Riitaa, joka on jo ehtinyt äitymään niin pahaksi, että vanhempien tavoitteena on ainoastaan aiheuttaa toiselle tahallisesti vahinkoa, ei myöskään voida ratkaista sovittelemalla. Erityisen tärkeää onkin siis ottaa ennen sovittelun alkamista huomioon ne syyt, jotka motivoivat vanhempia saavuttamaan sovinnon, jotta voidaan varmistua siitä, että omien etujensa ajamisen sijaan vanhempien ensisijaisena tavoitteena on lapsen hyvinvoinnin turvaaminen. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1159–1160.)

Sovittelua ei tulisi myöskään aloittaa liian aikaisessa vanhempien avioeroprosessin vaiheessa. Ero aiheuttaa aina osapuolissa järkytystä tunnetasolla, mutta etenkin tilanteissa, joissa vanhemmat eivät ole sopineet avioerosta yhteisymmärryksessä. Vanhempi, jolle toisen halu päättää yhteiselämä tulee yllätyksenä, järkyttyy tilanteesta yleisesti ottaen enemmän, ja tarvitsee tällöin enemmän aikaa selvittääkseen tunteitaan. Kummankin vanhemman on oltava henkisesti yhtä tasapainoisia kyetäkseen ottamaan sovittelutilanteessa rationaalisesti kantaa eri ratkaisuvaihtoehtoihin. Sovittelun ei myöskään katsota

olevan paras vaihtoehto sellaisille vanhemmille, joiden hakemusasiat ovat olleet käräjäoikeudessa vireillä jo useampaan kertaan, sillä tällaisissa tapauksissa mahdollisuus sovinnon saavuttamiseksi on hyvin pieni. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1160.)

3 ASIANTUNTIJA-AVUSTEINEN HUOLTORIITOJEN SOVITTELU

3.1 Follo-mallin alkuperä Norjassa

Huoltoriitojen vaihtoehtoisista ratkaisumenetelmistä kiinnostuneet psykologit kehittivät Norjassa vuonna 1997 tuomioistuimia varten sovittelumenetelmän, jossa kärjästuomareille tarjoutui mahdollisuus käyttää lapsiasioita käsittelevissä oikeudenkäynneissä vanhempien suostumuksella avustajanaan asiantuntijaa. Tämä menetelmä, josta käytettiin Norjassa nimeä ”Konflikt og forsoning” ja joka sittemmin myös Suomessa tunnetaan niin sanottuna Follo-mallina, otettiin Norjassa pilottikokeiluun muutamassa kärjäoikeudessa. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1156.) Nimi ”Follo” juontaa juurensa Indre Follon kaupungista, missä kokeilu ensimmäisenä aloitettiin. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013, 47.)

Vuonna 2004 Norjan lapsilakia muutettiin Follo-kokeilusta saatujen kokemusten perusteella. Uudistuksen myötä Norjassa järjestetään nykyisin lapsioikeudenkäynnin yhteydessä valmisteluistunto, johon vanhempien suostumuksella voidaan ottaa mukaan myös asiantuntija. Valmisteluistunnossa suoritetun asiaesittelyn jälkeen tuomari ja asiantuntija neuvottelevat vanhempien ja näiden mahdollisten avustajien kanssa eri kokoonpanoissa, tavoitteenaan solmia vanhempien kanssa niin sanottuja kokeilusopimuksia, joiden tarkoituksena on pyrkiä johdattamaan vanhempia kohti yhteisymmärrystä. Mikäli asiaa ei saada tässä vaiheessa saatettua lopulliseen päätökseen, jatkuu sen käsittely pääkäsittelyssä saman tuomarin johdolla. Myös asiantuntija pysyy samana, ellei hän vanhempien mielestä ole esteellinen jatkamaan. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1156–1157.)

3.2 Follo-malli Suomessa

Tammikuussa 2010 oikeusministeriö asetti erityisen työryhmän laatimaan selvityksen norjalaisessa Follo-mallissa käytetyn asiantuntija-avustajan soveltuvuudesta lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevissa oikeudenkäynneissä myös Suomessa. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 61/2010.) Selvityksen pohjalta oli tavoitteena käynnistää muutamassa maantieteelliseltä sijainniltaan, kooltaan ja väestöpohjaltaan

erilaisissa tuomioistuimissa projekti, jossa kokeiltaisiin psykologisen asiantuntijan käyttöä ja tämän toimivuutta osana lapsiriitojen ratkaisemista. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1149.)

Työryhmä joutui kuitenkin toteamaan, ettei asiantuntija-avustajan käyttöä ollut mahdollista lähteä kokeilemaan Suomessa varsinaisessa oikeudenkäynnissä, kuten Norjassa oli tehty, vaan sopiva lainsäädäntöpohja avustajan käytölle löytyi sen sijaan tuomioistuinsovitteilla. Näin ollen työryhmä laati ehdotuksen asiantuntija-avustajan osallistumisesta oikeudenkäynnin sijasta tuomioistuinsovitteiluun. On siis huomioitava, että Suomen Follo-kokeilu eroaa menetelmiltään Norjassa käytössä olleesta Follo-mallista, koska Norjassa asiantuntija toimi kärjätuomarin avustajana nimenomaan oikeudenkäynnissä. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1149–1150.) Työryhmän laatiman ehdotuksen pohjalta kolmivuotinen kokeilu asiantuntija-avustajan käytöstä lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevissa tuomioistuinsovitteiluissa aloitettiin tammikuussa 2011 neljässä tuomioistuimessa. Kokeiluun osallistui aluksi Helsingin, Espoon, Oulun ja Pohjois-Karjalán kärjäoikeudet. (Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2/2012, 11.)

Sovittelukokeilun tavoitteena oli välttää lapsia koskevien riitojen äitymistä pitkiksi, sekä lasta että vanhempia koetteleviksi huoltoriitakierteiksi, parantaa vanhempien keskinäisiä suhteita sekä saavuttaa enemmän ja nopeammin lapsen edun mukaisia, kestäviä sovintoja, joita vanhempien olisi helppo sitoutua noudattamaan. Tarkoituksena oli myös vähentää sosiaalitoimen työtaakkaa sekä vähentää oikeudenkäynteihin asti päätyvien huoltoriitojen määrää. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1161.)

Ennen Follo-kokeilua sovitteluhakemuksia oli saapunut tuomioistuihin melko harvoin. Sovitteluasioita oli tullut vireille koko maassa yhteensä 514 vuoden 2010 loppuun mennessä, ja näistä vain 27 oli koskenut lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta. (Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2/2012, 18.) Tämän vuoksi kokeilun yhtenä päätavoitteena oli myös pyrkiä rohkaisemaan sosiaalitointa, oikeusavustajia ja asianajajia sovitteluhakemusten teossa lapsia koskevissa riitatilanteissa sekä toisaalta saada myös tuomarit siirtämään vireillä olevia lapsiriitoja aiempaa herkemmin oikeudenkäynnistä sovitteluun. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1163.)

Kokeilu tuotti myönteisiä tuloksia ja sen seuranta-aikana saavutettiin sovinto valtaosassa huoltoriitoja. Sovittelu osoittautui myös oikeudenkäyntiin verrattuna kaikkien osapuolten kannalta nopeammaksi ja kannattavammaksi, ja vanhemmat olivat tyytyväisiä sovitteluissa saavutettuihin ratkaisuihin. Näiden positiivisten kokemusten pohjalta oikeusministeriö laajensi syyskuussa 2012 kokeilua Pirkanmaan, Kanta-Hämeen, Etelä-Karjalan, Keski-Suomen, Pohjanmaan, Kemi-Tornion ja Lapin kärjäoikeuteen. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013, 14.) Kokeilu päättyi joulukuussa 2013 ja toukokuussa 2014 tulivat voimaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaalihuoltolain (710/1982) 17 §:n lakimuutokset. Näiden muutosten myötä myös asiantuntija-avusteinen lapsia koskevien huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu otettiin valtakunnallisena käyttöön kaikissa Suomen kärjäoikeuksissa. (Oikeusministeriö 2014.)

3.2.1 Tuomarin rooli Follo-mallissa

Kuten tavanomaisessa tuomioistuinsovittelussa, tuomarin tehtävänä ei ole asiantuntija-avusteisessakaan sovittelussa toimia tuomarille ominaiseen tapaan riidanratkaisijana, vaan hänen pyrkimyksensä on auttaa vanhempia neuvottelemalla löytämään lapsensa edun mukainen ratkaisu itse. Näin ollen lapsia käsitteleviä riitoja sovittlevalla tuomarilla tulisi olla riittävästi kokemusta lapsioikeudellisten asioiden parissa toimimisesta. Lisäksi kehittääkseen omia sovittelutaitojaan ja soveltuakseen sovittelijan rooliin, tuomarin on osallistuttava sovittelukoulutukseen, joka sisältää perustietoa yleisestä tuomioistuinsovittelusta sekä erityisen lapsioikeudellisia huoltoriitoja käsittelevän koulutusjakson. (HE 186/2013, 14.)

Tuomarin on kyettävä luomaan sovittelutilanteeseen tarpeeksi avoin ilmapiiri, jotta vanhemmat tuntevat pystyvänsä ilmaisemaan tunteitaan luottamuksellisesti. Vastuu riidan ratkaisemisesta sekä lapsen edun tunnistamisesta ja sen asettamisesta omien tarpeiden edelle on vanhemmilla, mutta tuomarin tehtävänä on kuitenkin johdatella vanhempia kohti tätä ratkaisua ja huolehtia menettelyn sujuvuudesta. (Nylund 2010, 1178.) Sovittelutilanteessa vanhempien keskinäinen dynamiikka on vahvasti esillä, joten sovittelijatuomarilta vaaditaan laajaa ymmärrystä vuorovaikutuksesta ja sen muodostamisesta.

Sovittelijalta vaaditaan lisäksi aktiivisuutta ja suunnitelmallisuutta, ja monet tuomarit ovat kokeneet sovitteluprosessin läpiviemisen olevan tästä syystä huomattavasti perinteisen oikeudenkäynnin johtamista raskaampaa. Follo-mallissa tuomarin avustajana toimii aina asiantuntija, joten tuomarilta vaaditaan myös kykyä sopeutua työparin kanssa työskentelyyn. (Ervasti 2011, 47.)

Tuomarin tehtävänä on pitää sovittelun alkaessa aloituspuheenvuoro, pohjustaa sovittelu ja johtaa koko sovintokeskustelua. Kun sovittelussa saavutetaan sovinto, tuomari vastaa sen täsmällisyydestä ja täytäntöönpanokelpoisuudesta sekä lopulta vahvistaa sovinnon. Tässä vaiheessa tuomarin tärkein tehtävä on varmistaa, että vahvistettava sovinto ei ole miltei osin lapsen edun vastainen. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 61/2010, 17.)

Sovittelijatuomari voi kummankin vanhemman suostumuksella kuulla heitä myös kahden kesken ilman toisen osapuolen läsnäoloa. Yleensä myös asiantuntija-avustaja osallistuu kuulemisiin. Tällainen erillisneuvotteluksi kutsuttu menettely on yleistä tilanteissa, joissa sovittelija kokee, ettei sovittelu etene. Erillisneuvottelu on hyödyllistä etenkin silloin, kun osapuolet ovat erittäin riidanhaluisia ja vihamielisiä toisiaan kohtaan. Erillisneuvottelussa sovittelijatuomarin on helpompi auttaa vanhempaa arvottamaan omia intressejään uudelleen. (Ervasti 2012, 79–81.)

Sovittelussa tuomarilla on oikeudenkäyntiin verrattuna parempi mahdollisuus huomioida vanhempien ja lasten elämäntilanne yhtenä kokonaisuutena, jolloin hänen on helpompi ratkaista varsinaisen ongelman lisäksi myös muita riidan taustalla vaikuttavia konflikteja. (Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2/2012, 20.)

3.2.2 Asiantuntija-avustajan rooli Follo-mallissa

Riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 §:n mukaan avustajaa käytetään sovittelussa tarvittavan asiantuntemuksen turvaamiseksi tai muuten sovittelun edistämiseksi. Asiantuntija-avustajan tehtävistä ei kuitenkaan ole olemassa säännöksiä, vaan hänen roolinsa muovautuu sovittelijan kanssa sovitun työnjaon perusteella. Sovittelija ja asiantuntija voivat keskenään sopia, että

avustaja keskittyy vain hänen omaa erityisalaansa koskeviin seikkoihin, mutta sovittelija voi antaa avustajalle myös voimakkaamman roolin omana työparinaan. (Ervasti 2013, 172.) Asiantuntija-avustajat ovat useimmiten joko kokeneita sosiaalityöntekijöitä tai avioeroasioiden sovitteluun perehtyneitä psykologeja. (Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2/2012, 18.) Avustajat voivat olla myös lastenpsykiatrian erikoislääkäreitä tai muita soveltuvan ylemmän korkeakoulututkinnon omaavia henkilöitä. Aiempi kokemus eroperheiden parissa työskentelystä on avustajalle myös eduksi. (HE 186/2013, 13.)

Asiantuntijan tärkein tehtävä sovittelun aikana on tuoda lapsen psykologinen näkökulma esiin ja pyrkiä kiinnittämään vanhempien ja sovittelijan huomio kysymyksiin, jotka ovat lapsen edun kannalta tärkeitä. Asiantuntija-avustajan varsinainen työskentely tapahtuu sovitteluistunnossa, jolloin hänen tehtävänä on osallistua vanhempien väliseen neuvotteluun esittämällä kysymyksiä, ohjaamalla keskustelua tarvittaessa enemmän lapsen etuun ja ratkaisemalla mahdollisesti lukkiutuneita tilanteita. Tarvittaessa avustaja voi myös vastata vanhempien avioeroprosessia koskeviin kysymyksiin sekä selvittää heille, mitä heidän eronsa merkitsee lapselle. Lasta voidaan avustajan toimesta myös kuulla, mikäli se on sovittelun kannalta tarpeen, ja tarvittaessa asiantuntijan vastuulla on myös järjestää yhteispalaveri lapsen ja vanhempien läsnä ollessa. Mikäli sovittelussa solmitaan määräaikainen kokeilusopimus, asiantuntija huolehtii sen seurannasta suorittamalla kotikäyntejä ja raportoimalla havainnoistaan vanhemmille ja sovittelijalle. Asiantuntija pyrkii myös kartoittamaan niitä seikkoja, jotka mahdollisesti estävät sovittelun aloittamisen. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1162–1163.)

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 17b §:n mukaan kunnalla, jonka alueella käräjäoikeuden hallinnollinen kanslia sijaitsee, on velvollisuus huolehtia käräjäoikeuden käytävissä olevien asiantuntija-avustajien riittävästä määrästä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen sovittelua varten. Kaksikielisessä tuomiopiirissä kunnan tulee lain mukaan huolehtia lisäksi siitä, että asiantuntijapalveluita on saatavilla sekä suomen että ruotsin kielellä.

Kunkin käräjäoikeuden asiantuntija-avustajien tarve on yksilöllistä ja määräytyy tuomiopiirin koon, kanslioiden määrän sekä tuomioistuimessa vuosittain käsiteltävien lasten huoltoriitojen määrän mukaan. Kunnan velvollisuutena on järjestää asiantuntija-avustajien saatavuus toisaalta siten, ettei heidän liian vähäinen määrä hankaloita sovitte-

lujen järjestämistä esimerkiksi lomien tai muiden mahdollisten pidempien poissaolojaksojen aikana, mutta toisaalta myös niin, ettei asiantuntija-avustajia ole liikaa, jolloin kaikille heille ei voida taata tasavertaista mahdollisuutta kerryttää riittävää kokemuspohjaa sovittelutoiminnasta. (HE 186/2013, 23.)

3.2.3 Lakimiesavustajan rooli Follo-mallissa

Huolto- ja tapaamisriitojen sovittelussa lakimiesavustajan rooli poikkeaa merkittävästi hänen roolistaan perinteisessä oikeudenkäynnissä. Oikeudenkäynnissä avustajan tärkein tehtävä on ajaa istunnossa asiakkaansa asiaa ja tämän etua sekä pyrkiä voittamaan vastapuoli, mutta sovittelussa lakimiehen tulee tukea vanhempien välisen sovinnollisen ratkaisun saavuttamista siten, että tilanteessa ei synny ”häviäjiä” tai ”voittajia”. Lakimiesavustajien tehtävänä on valmistella vanhempia sovitteluun, osallistua itse sovittelu-tilanteeseen sekä sitouttaa päämiehensä noudattamaan parhaalla mahdollisella tavalla saavutettua sovintoa. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013, 117.)

Sovitteluistunnossa lakimiesavustajan ei ole tarkoitus osallistua aktiivisesti keskusteluun, mutta hän seuraa tilanteen kulkua, rohkaisee vanhempaa tuomaan mielipiteensä esiin sekä auttaa tarvittaessa keskustelun etenemisessä, mikäli kokee sen tarpeelliseksi lapsen edun mukaisen lopputuloksen saavuttamisen kannalta. Lakimiesavustajalla on myös oikeus pyytää taukoa. Istunnossa pidettävät tauot ovat lakimiesavustajalle ja tämän edustamalle vanhemmalle tärkeitä, kahdenkeskisen keskustelun mahdollistamia luottamuksellisia hetkiä. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013, 61–62.)

Lakimies on vanhemmalle juridinen neuvonantaja, jonka avulla vanhemman on helpompi ymmärtää käsiteltävänä olevaa asiaa koskevia lain säännöksiä sekä eri ratkaisuvaihtoehtojen jokapäiväiseen elämään tuomia konkreettisia muutoksia. Lisäksi lakimiesavustajan tulee estää vanhempaa solmimasta sopimusta, johon hän ei todellisuudessa ole valmis täysin sitoutumaan sekä huolehtia vanhemman jaksamisesta. Vanhempien jo ennestään riitaiset välit saattavat sovitteluistunnossa kärjistyä entisestään, ja lakimiesavustajan tehtävänä on estää tilannetta riistäytymästä täysin käsistä rauhoittelemalla vanhempaa. Avustajan tulee kuitenkin pääasiassa pysytellä istunnossa taka-alalla ja va-

roa keskeyttämistä sovittelijaa tai puuttumasta istunnon kulkuun liikaa. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013, 63–65.)

Sovittelua johtaneiden tuomareiden kokemukset vanhempien lakimiesavustajista ovat olleet pääosin positiivisia, mutta joissain tapauksissa lakimiesten on havaittu pyrkivän ajamaan asiaa samalla tavalla kuin oikeudenkäynnissä ja käyttäytyneen tästä syystä jopa hyökkäävästi sovittelutilanteessa. Lakimiehen onkin aina kiinnitettävä erityistä huomiota oikeudenkäyntiavustajana ja sovittelumenettelyssä lakimiesavustajana toimimisen eroihin ja luovuttava mahdollisista ennakkoasenteistaan sovittelua kohtaan. (Ervasti 2013, 175.)

3.3 Asiantuntija-avustajan sovittelutilanteeseen tuoma lisäarvo

Sovittelussa avustajina toimivilta asiantuntijoilta edellytetään yleensä erityistä tietämystä perhe-, parisuhde- ja kehityspsykologiasta sekä aiempaa kokemusta avioeroa läpi käyvien perheiden kanssa työskentelystä. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 17c §:n mukaan asiantuntija-avustajalta edellytetään sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston myöntämää oikeutta harjoittaa psykologin tai lastenpsykiatrin ammattia, kelpoisuutta toimia sosiaalityöntekijänä tai muuta tilanteeseen sopivaa ylemmää korkeakoulututkintoa. Näiden seikkojen vuoksi asiantuntijoiden tuoma lisäarvo näkyy eniten lapsen edun esille tuomisessa sekä konfliktitilanteen kokonaisvaltaisessa ymmärtämisessä. Asiantuntijan näkökulma soviteltavana olevaa asiaa kohtaan on laajempi kuin sovittelijana toimivalla tuomarilla, joka puolestaan tuo tilanteeseen pääasiallisesti juridista asiantuntemusta. Asiantuntijan avulla tilanteessa on mahdollista käsitellä myös muita perheessä vallitsevia ongelmakohtia sekä auttaa lasta ymmärtämään vanhempien avioeroa paremmin. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 61/2010, 18.)

Sekä tuomarin tilanteeseen tuoma oikeuskäytännön asiantuntijuus että asiantuntija-avustajan tuntemus lapsen psykologisista eduista ovat molemmat sovinnon saavuttamisen kannalta yhtä välttämättömiä, vaikka viime kädessä päävastuu sovittelusta ja lopulta sovinnon vahvistamisesta onkin vain tuomarilla. Työskentely työparin kanssa on asiantuntija-avustajalle jo ennestään tuttua, mutta sovittelijana toimivalle tuomarille työparityöskentely saattaa olla hyvinkin vierasta. Asiantuntija-avustajalta tuomarin on mahdol-

lista oppia uusia työtapoja ja parantaa omia vuorovaikutustaitojaan, tehostaakseen näin toimintaansa tulevaisuudessa myös muissa kuin sovittelutilanteissa. Tuomareille on usein itsenäisesti työskentelyn lisäksi ominaista jämäkkyys sekä asia- ja ratkaisukeskeisyys, ja he pitävät mielellään tilanteen hallinnan omissa käsissään. Asiantuntija-avustajien kanssa yhteistyötä tehdessään tuomarit ovat kuitenkin oppineet tarkastelemaan tilannetta liiallisen asiakeskeisyyden sijaan paljon kokonaisvaltaisemmin sekä tuomaan tilanteeseen myös omia havaintojaan ja tunteitaan. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013, 58.)

Asiantuntija-avustajan osallistuminen tuomioistuimen työskentelyyn parantaa lisäksi yhteistyön sujuvuutta tuomioistuimen sekä sosiaalitoimen välillä. Lapsiin kohdistuvissa asioissa on useimmiten yhtenä ongelmana tiedon heikko kulkeutuminen viranomaisesta toiseen, jolloin tilanteen kokonaisvaltainen hallinta jää puutteelliseksi. Follo-mallin myötä työpari muodostuu aina kahden eri hallinnonalan edustajasta, jolloin myös eri viranomaisten on helpompi yhdistää voimavaransa lapsen parhaan edun toteutumiseksi sekä helpottaa koko tilanteen hahmottamista ja hallintaa. (HE 186/2013, 17.)

3.4 Asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun haasteita

Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu on yleisesti ottaen koettu positiiviseksi ja toimivaksi, mutta siihen liittyy myös joitakin ongelmakohtia, jotka on lapsiasioita soviteltaessa huomioitava. Sovittelussa on muun muassa havaittu olevan piirteitä, jotka viittaavat sovintoon ”pakottamiseen”. Tuomari saattaa vanhempien silmissä näyttää eräänlaiselta painostuskeinolta sovintoon pyrkimisessä, koska vanhemmat tietävät, että mikäli sovintoa ei saavuteta, siirtyy asia tuomioistuimen ratkaistavaksi. Myös asiantuntijan ensimmäisessä valmistelutilaisuudessa esittämä mielipide mahdollisesta potentiaalisesta ratkaisuvaihtoehdosta saattaa vaikeuttaa vanhempien mahdollisuuksia löytää tilanteeseen omat ratkaisunsa. Asiantuntijan näkemystä tulisi siis estää nousemasta liian vahvasti osapuolten omien näkemysten ja toivomusten edelle. (Nylund 2010, 1176.)

Asiantuntija-avustajan rooli sovittelutilanteessa saattaa myös helposti hämärtyä ja tehtävien jako tasapuolisesti tuomarin kanssa voi osoittautua hankalaksi. Tuomarin on oltava tilanteessa erityisen aktiivinen, jotta hän ei jäisi asiantuntija-avustajan ja tämän

esittämien mielipiteiden varjoon. Tarkoituksena kun on yhdistää kaksi asiantuntijuutta mahdollisimman tehokkaasti ilman, että kumpikaan saa tilanteesta selkeää yllätystä. (Nylund 2010, 1178.)

Kahden eri asiantuntijuuden tarkoituksenmukaista yhdistämistä sovittelutilanteessa saattaa hankaloittaa myös sovittelijatuomareiden ja asiantuntija-avustajien käyttämä varsin erilainen ammattikieli. Kummallakin ammattiryhmällä on omat ammattisanastonsa, joiden sisällä samat termit saattavat tarkoittaa konkreettisesti kuitenkin täysin eri asioita, jolloin keskinäisen ymmärryksen rakentuminen tuomarin ja avustajan välille voi olla vaikeaa. Kahden eri ammattialan edustajan yhteistyö sujuu sitä paremmin, mitä pidempään he ovat työskennelleet yhdessä ja mitä syvemmin he ovat tutustuneet toisiinsa, joten kommunikaatiovaikeuksia ilmenee eniten silloin, kun sovittelutilanne on kummallekin osapuolelle täysin uusi. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013, 57–58.)

4 PERHEIDEN KOKEMUKSET FOLLOSTA KANTA-HÄMEEN KÄRÄJÄ-OIKEUDESSA

4.1 Tutkimuksen toteutus

Tutkimus toteutettiin yhteistyössä Kanta-Hämeen käräjäoikeuden Hämeenlinnan kanslian kanssa. Tutkimuksen aiheeksi valikoitui asiantuntija-avusteiseen tuomioistuinsovitte- luun osallistuneiden perheiden kokemukset sovittelun onnistumisesta ja sovittelun jäl- keisestä elämästä, koska aiemmin tällaista tutkimusta ei ole Kanta-Hämeen käräjäoi- keudessa tehty, mutta näiden tietojen kerääminen oli koettu käräjäoikeudessa kuitenkin tarpeelliseksi tulevaisuuden kannalta.

Tutkimus toteutettiin maaliskuussa 2015, jolloin asiantuntija-avusteinen tuomioistuin- sovittelu oli ollut Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa käytössä muutaman vuoden ajan. Mahdollisimman laajan kokonaiskuvan saamiseksi tutkimuksen kohderyhmäksi valittiin kaikki henkilöt, jotka olivat sovitelleet lasten huoltoasioita koskevia riitoja Kanta- Hämeen käräjäoikeudessa asiantuntija-avusteisessa sovittelussa vuosina 2012–2014, ja saavuttaneet siinä sovinnon. Otosjoukossa oli sekä Hämeenlinnan että Forssan kanslias- sa soviteltuja asioita.

4.1.1 Tutkimusmenetelmä

Tutkimus toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena sekä osittain kvantitatiivisena eli määrällisenä lomakekyselynä. Tutkimusmenetelmät valittiin, jotta tutkimuksesta saadut tulokset antaisivat kokonaisvaltaisen kuvan käsiteltävästä aiheesta sekä auttaisivat ym- märtämään kohderyhmän kokemuksia mahdollisimman tarkasti. Laadullinen tutkimus- menetelmä osoittautui parhaaksi vaihtoehdoksi myös kohderyhmän suhteellisen pienen koon vuoksi. Kyselylomakkeeseen avointen kysymysten yhteyteen valitut asteikkoihin eli skaaloihin perustuvat kysymystyypit valittiin tukemaan avoimia kysymyksiä sekä helpottamaan vastaajien työtä ja tutkimuksesta saatujen tuloksien vertailua. Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2008, 132–133) mukaan kvantitatiiviset ja kvalitatiiviset lä-

hestymistavat tulisikin nähdä toisiaan täydentävinä ja menetelmiä käytetään usein rinnakkain tutkimustulosten mielekkään vertailtavuuden mahdollistamiseksi.

Laadullista tutkimusmenetelmää käytetään silloin, kun halutaan saada käsiteltävänä olevasta asiasta syvälinen käsitys, eikä asiasta ole saatavilla tietoa ennestään. Laadullisella tutkimuksella kerätyt tulokset ei voida kuitenkaan yleistää, sillä ne pätevät vain kulloinkin tutkittavana olevan kohteen osalta. (Kananen 2014, 17–19.) Tästä huolimatta kvalitatiivisessa tutkimuksessa on aina taustalla ajatus siitä, että yksittäistä tapausta yleisellä tasolla tutkimalla voidaan saada selville, mikä tutkimuksen kohteena olevassa ilmiössä on usein toistuvaa. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 177.) Yhtenä laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmänä käytetään kyselyä. Kyselyllä on keskeinen merkitys niin sanotussa survey-tutkimuksessa, millä tarkoitetaan sitä, että aineistoa kerätään kaikilta kohdehenkilöiltä standardoidusti eli samalla tavalla, täsmälleen samoja kysymyksiä käyttäen. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 188.)

4.1.2 Aineistonhankinta

Tutkimus toteutettiin laatimalla kyselylomake, joka lähetettiin paperisessa muodossa postitse saatekirjeen ja palautuskuoren kera kohderyhmälle. Paperinen muoto osoittautui parhaaksi tavaksi, koska asianosaisten käräjäoikeudelle antamissa henkilötiedoissa oli harvoin sähköpostiosoitteita. Näin ollen sähköisesti lähetetty kysely ei olisi tavoittanut yhtä suurta joukkoa. Kyselylomakkeen postittaminen kohdehenkilöille oli lisäksi nopeaa ja aineiston kerääminen sen myötä vaivatonta. Asianosaisten henkilötietoja käsiteltiin toteutuksen aikana luottamuksellisesti ja vastaajat saivat palauttaa lomakkeen täysin anonymisti. Tästä sekä tutkimuksen tarkoituksesta kerrottiin vastaajille selkeästi saatekirjeessä. Lomake lähetettiin yhteensä 40 henkilölle. Heistä 20 oli miehiä ja 20 naisia. Lomakkeiden palautusten määräpäivä asetettiin lähetyspäivästä kahden viikon päähän.

Lomakkeen oikeanlainen kysymystenasettelu oli erittäin tärkeää, jotta tutkimuksesta saadut tulokset antaisivat tarkoituksenmukaisia vastauksia. Laadullisessa tutkimuksessa on aina otettava huomioon, että esitetyt kysymykset eivät ole liian laajoja, sillä äärimmäisen yleisluonteisiin kysymyksiin saadut vastaukset ovat myös yleisluonteisia ja pääpiirteisiä, eivätkä näin ollen anna haluttuja tuloksia. (Kananen 2014, 40.)

Lomake mahdutettiin yhdelle A4-kokoiselle paperille ja vastauksille varattu tila jätettiin harkitusti melko lyhyeksi, jotta vastaaja ei kokisi lomakkeen täyttämistä liian työlääksi. Vastaajalle annettiin kuitenkin mahdollisuus jatkaa vastaustaan lomakkeen kääntöpuolelle näin halutessaan. Kyselylomakkeen kuudesta avoimesta kysymyksestä kolme esitettiin väittämämuodossa. Väittämiin oli mahdollista vastata sekä omin sanoin että ympyröimällä oman mielipiteen vahvuutta vastaava vaihtoehto valmiiksi annetulta asteikolta. Asteikko oli numeroitu yhdestä viiteen, numero yhden tarkoittaessa sitä, että vastaaja on täysin eri mieltä ja numero viiden sitä, että vastaaja on täysin samaa mieltä esitetyn väittämän kanssa. Valmiiksi annettujen asteittaisten vastausvaihtoehtojen tarkoituksena oli helpottaa ja nopeuttaa lomakkeeseen vastaamista sekä antaa lomakkeen täyttäjälle suuntaviiva vastauksen muotoilemiseen.

Väittämien lisäksi lomakkeessa oli kolme avointa kysymystä ja selvitys vastaajan sukupuolesta sekä siitä, onko hän lapsen etä- vai lähivanhempi. Jälkimmäisen selvityksen tarkoituksena oli selvittää eroja henkilöiden, joiden ”hyväksi” sovittelussa solmittu sopimus on tehty sekä lapsiaan harvemmin tapaavien vastaajien mielipiteissä. Kanasen (2014, 75) mukaan tällaisia strukturoituja kysymyksiä käytetään yleensä laadullisessa tutkimuksessa asian ymmärtämisen tukena. Vastaajien suhtautuminen ja mielipiteet käsiteltävänä olevaa asiaa kohtaan saattavat vaihdella esimerkiksi eri-ikäisten, eri sukupuolta olevien tai erilaisen koulutuksen omaavien välillä, joten tällaisten taustatietojen selvittäminen on tutkimustulosten analysoinnin kannalta oleellista.

4.1.3 Aineiston analysointi

Tutkimusaineiston laadullista puolta analysoitiin deduktiivisesti eli teorialähtöisen sisällyksen analyysin avulla. Opinnäytetyön teoriaosuuteen koottiin keskeiset tiedot tavanomaisesta tuomioistuinsovittelusta sekä asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta, joihin pohjautuen ja vertaillen kyselylomakkeella kerätty tutkimusaineisto analysoitiin. Sarajärven ja Tuomen (2009, 113) mukaan aineiston analysointi teorialähtöisesti tarkoittaa sen luokittelua johonkin aiemmin esitettyyn teoriaan tai käsitejärjestelmään perustuen. Tutkimuksen määrällistä puolta eli asteikkoihin perustuvia vastausvaihtoehtoja analysoitiin suorina jakaumina. Kvantitatiivisella eli määrällisellä tutkimuksella saavutetut tulokset esitetään usein graafisesti ja niitä pystytään mittaamaan esimerkiksi

prosentteina. Tässä tapauksessa palautettujen vastauslomakkeiden melko suppeaksi jäänyt määrä ei kuitenkaan mahdollistanut näiden menetelmien mielekästä ja tarkoituksenmukaista käyttöä.

Kyselylomakkeen vastaukset kirjoitettiin auki ja saadusta aineistosta etsittiin teemoja ja näiden toistuvuuksia, jotta tutkittavana olevasta aiheesta saatiin muodostettua kokonaisvaltainen käsitys. Sisällönanalyysillä tarkoitetaan tutkimuksen kohteena olevan asian tiivistetyssä ja yleisessä muodossa esitettyä kuvausta. (Sarajärvi & Tuomi 2009, 103.) Palautettujen lomakkeiden vastaukset luettiin analysoinnin aikana läpi useaan kertaan, ja vastaajat luokiteltiin sukupuolen ja lapsen lähi- tai etävanhemmuuden mukaan jokaisessa analysoinnin vaiheessa, jotta kaikki mahdolliset näihin seikkoihin perustuvat poikkeavuudet ja mielipide-erot saatiin selvitettyä. Tutkimustulosten analysoinnissa verrattiin saatuja tuloksia olemassa olevaan teoriaan ja analysoinnissa kiinnitettiin erityisesti huomiota yleisestä mielipiteestä poikkeaviin vastauksiin.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa kerättyä aineistoa ei ole mahdollista perustaa tilastollisiin todennäköisyyksiin, vaan sitä analysoidaan yhtenä kokonaisuutena pelkistämällä havaintoja sekä ratkaisemalla tutkimusongelmia. Tutkimusaineistoa tarkastellaan aina vain yhdestä, tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta oleellisimmasta näkökulmasta. Tällainen havaintojen pelkistäminen ja pelkistettyjen havaintojen yhdistäminen edelleen suppeammiksi havaintojoukoiksi mahdollistavat analyysin kohteena olevan aineiston helpomman käsiteltävyyden ja ovat erittäin oleellisia seikkoja kvalitatiivista analyysia tehtäessä. (Alasuutari 2011, 38–40.)

4.1.4 Tutkimuksen reliabiliteetti ja validiteetti

Tutkimuksen reliabiliteetilla laadullisessa tutkimuksessa tarkoitetaan tutkimuksen luotettavuutta eli tulosten toistettavuutta. Luotettava tutkimus tuottaa tuloksia, joiden ei katsota olevan sattumanvaraisia. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 226.) Reliabiliteetti ymmärretään myös pysyvyytenä, mikä tarkoittaa sitä, että tutkimusta uusittaessa tutkimustulokset pysyvät samoina. (Kananen 2014, 147.) Tätä opinnäytetyötä varten teetetty kyselylomake lähetettiin 40 henkilölle, joista yhdeksän palautti täytetyn lomakkeen. Vastausprosentiksi muodostui näin ollen 22,5 eli selkeästi alle puolet tutkimusta

varten rajatusta otosjoukosta vastasi kyselyyn, ja tämä vaikuttaa suuresti tutkimustulosten luotettavuuteen. Tutkimuksen reliabiliteetti olisi ollut parempi, mikäli palautettuja lomakkeita olisi saatu enemmän. Vastaajien taustatiedot kuitenkin jakautuivat suhteellisen tasaisesti eli vastaajien kato ei ollut systemaattista. Kyselyyn vastanneista henkilöistä viisi oli miehiä ja neljä naista. Lisäksi kaikista vastaajista neljä ilmoitti olevansa lastensa lähivanhempia, kolme etävanhempia ja kaksi tapaavansa lapsiaan omien sanojensa mukaisesti vuoroviikoin.

Kohdehenkilöiden vastaamattomuus eli kato saattaa usein muodostua tällaisten postitse lähetettyjen kyselylomakkeiden ongelmaksi. Kato on suoraan verrannollinen vastaajajoukon määrään; mitä suurempi joukko, sitä todennäköisemmin vastausprosentti jäänee alhaiseksi. Siitä, miten vakavasti vastaajat suhtautuvat tutkimukseen lomakkeeseen vastatessaan, ei myöskään ole mahdollista varmistua. Myös kyselyn aihe vaikuttaa suuresti vastausprosenttiin. Mitä tärkeämpi aihe on vastaajan kannalta, sitä suuremmalla todennäköisyydellä kyselyyn usein vastataan. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 190–191.)

Tässä tapauksessa, kun kyselylomake lähetettiin henkilöille, jotka ovat jo saavuttaneet sovinnon riita-asiassaan ja sovitteluprosessi on heidän kohdaltaan ohi, vastausten kato saattoi johtua siitä, että asiantuntija-avusteisen sovitteluprosessin kehittäminen Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa ei enää aja heidän omia intressejään. Soviteltavana ollut asia on myös saattanut olla asianosaiselle henkilökohtaisesti psyykkisellä tasolla niin vaikea ja raastava, että siihen palaaminen ja sen muisteleminen ei ole ollut vastaajalle mielekästä. Vastaamattomuuteen saattoi vaikuttaa osaltaan myös mahdollisesti vanhentuneet osoitetiedot, jolloin lomake ei olisi saavuttanut kaikkia otosjoukon henkilöistä. Näistä edellä mainituista syistä kyselylomake päädyttiin lähettämään kaikille, jotka ovat saavuttaneet lasten huoltoa koskevissa riita-asioissaan sovinnon koko asiantuntija-avusteisen sovittelumenettelyn käytössä olon aikana, jotta palautettujen vastausten määrä saatiin maksimoitua.

Tutkimuksen validiteetilla tarkoitetaan tutkimuksen pätevyyttä eli sitä, miten hyvin tutkimuksen kautta saadaan vastauksia asetettuun tutkimusongelmaan. Etenkin käytettäessä kyselylomaketta aineistonkeruumenetelmänä, on kysymysten oikeanlainen asettelu tutkimustulosten validiuden kannalta tärkeää, koska tutkijalla ei ole mahdollisuutta varmistua siitä, että kysymystä lukiessaan vastaaja ymmärtää sen täsmälleen tutkijan

tarkoittamalla tavalla. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 226–227.) Tutkimuksen pätevyyttä voidaan kuitenkin tässä tapauksessa pitää hyvänä. Vastausten vähäisestä määrästä huolimatta palautetuissa lomakkeissa vastattiin asetettuun tutkimusongelmaan, eli siihen, miten asiantuntija-avusteiseen tuomioistuinsovitteluun osallistuneet henkilöt ovat kokeneet sovittelun toimivuuden käytännössä. Tutkimuksesta saatiin vastaajilta myös joitakin suoria kehitysehdotuksia sovitteluprosessin eri vaiheisiin.

4.2 Tutkimuksen tulokset

Tutkimuksen tulokset esitetään kyselylomakkeen mukaisessa järjestyksessä. Ensin selvitetään, mitä kautta vastaajat ovat saaneet tietoa ja päätyneet valitsemaan Kanta-Hämeen käräjäoikeuden tarjoaman asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun avukseen lapsia koskevien riita-asioidensa ratkaisemisessa. Tämän jälkeen tarkastellaan vastaajien kokemuksia itse sovittelutilanteesta, asiantuntija-avustajan tilanteeseen tuomasta lisäarvosta sekä sovittelussa solmitun sopimuksen toimivuudesta käytännössä kyselylomakkeessa esitettyjen väittämien ja asteikkoihin perustuvien, valmiiksi annettujen vastausvaihtoehtojen avulla. Näitä tuloksia havainnollistetaan myös taulukoilla, joista käy ilmi vastausten jakautuminen kunkin väittämän kohdalla. Lopuksi selvitetään, kuinka usein sovittelavana ollutta asiaa on jouduttu käsittelemään uudelleen sovittelun jälkeen jonkun muun tahon toimesta ja kuinka moni vastaajista suosittelisi Kanta-Hämeen käräjäoikeuden asiantuntija-avusteista tuomioistuinsovittelua muille vastaavan avun tarpeessa oleville perheille.

Kyselyyn vastasi viisi miestä ja neljä naista. Naisista kolme oli ilmoittanut olevansa lapsensa lähivanhempia ja yksi etävanhempi. Miesvastaajista kaksi oli ilmoittanut olevansa lapsensa etävanhempia, kaksi tapaavansa lastaan vuoroviikoin ja yksi olevansa lapsensa lähivanhempi.

TAULUKKO 1. Kyselyyn vastanneiden henkilöiden taustatietojen jakautuminen

	Lähivanhempi	Etävanhempi	Tapaa lapsia vuoroviikoin	Yhteensä
Nainen	3	1		4
Mies	1	2	2	5
Yhteensä	4	3	2	

Mistä saitte tietoa Kanta-Hämeen käräjäoikeuden tarjoamasta asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta?

Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa oltiin kiinnostuneita siitä, mitä kautta vanhemmat useimmiten päätyvät valitsemaan juuri asiantuntija-avusteisen sovittelun riidan ratkaisukeinokseen, ja vastaajille esitettiin lomakkeen alussa kysymys koskien näitä kanavia. Yhdeksästä vastaajasta kaksi oli saanut tietoa asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta kuntansa sosiaalitoimesta. Näistä molemmat olivat miehiä, joista toinen tapaa lapsiaan vuoroviikoin ja toinen oli ilmoittanut olevansa lapsensa etävänhempi. Kaksi naista, joista toinen on lapsensa lähivanhempi ja toinen ei, oli kertonut saaneensa tietoa Follosta suoraan Kanta-Hämeen käräjäoikeudesta joko soittamalla neuvontaan tai tuomarin toimesta. Kaksi vastaajaa oli päätenyt asiantuntija-avusteiseen tuomioistuinsovitte luun perheneuvolasta saadun tiedon kautta. Nämä vastaajat olivat lisäksi kertoneet kuulleensa Follosta myös ex-puolisoltaan tai lukeneensa siitä paikallisesta sanomalehdestä. Näistä vastaajista toinen oli nainen, jonka luona lapset asuvat vakituisesti, ja toinen mies, joka tapaa lapsiaan vuoroviikoin. Yksi lapsistaan pääasiassa huolehtiva nainen oli puolestaan saanut Folloa koskevaa tietoa Hämeenlinnan kaupungin lastenvalvonnasta.

Kaksi vastaajaa, molemmat miehiä, joista toinen lapsensa lähivanhempi, olivat ilmoittaneet saaneensa Kanta-Hämeen käräjäoikeuden tarjoamasta asiantuntija-avusteisesta sovittelumenettelystä tietoa ainoastaan ex-puolisoltaan ja asianajajaltaan.

Riitatilanne, jonka vanhemmat kykenevät ratkaisemaan omin neuvoin ilman ulkopuolisen kolmannen osapuolen apua, on lapsen parhaan edun toteutumisen kannalta aina paras vaihtoehto. Vanhemmat voivat kuitenkin hakea apua terapeuteilta tai kuntien sovittelupalveluista, ja aivan viime kädessä liian massiiviseksi paisunut riita päädytään saatamaan tuomioistuimen ratkaistavaksi. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013, 15.) Otosjoukon vastauksiin perustuen voidaan todeta, että lähes kaikki vastaajat olivat hakeneet ennen käräjäoikeuteen päätymistä apua tilanteeseensa kuntien tarjoamista palveluista ja saanut näiden kautta tietoa asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun mahdollisuudesta. Vastaajan sukupuolella tai sillä, onko tämä lapsensa lähivanhempi tai ei, ei näyttänyt olevan vastauksiin merkittävää vaikutusta, ja onkin

normaalia, että perhe toimii tässä riidan ratkaisumenetelmän valintavaiheessa vielä yhdessä suhteellisen tiiviinä kokonaisuutena.

Sovittelutilanteessa sovittelija ohjasi keskustelua riittävästi, jotta kykenitte vanhempina löytämään itse ratkaisun ongelmaan.

Vastaajille esitetty ensimmäinen väite käsitteli sovittelijan toimintaa sovittelutilanteessa ja vanhempien oman ratkaisun löytämisen edistämistä. Kahdeksan lomakkeen palauttanutta vastaajaa oli valinnut valmiiksi annetusta asteikosta kohdan ”4”, eli olivat olleet lähes täysin samaa mieltä esitetyn väittämän kanssa. Heistä neljä, kolme naista ja yksi mies, oli ilmoittanut olevansa lapsen lähivanhempia, kaksi miestä tapaavansa lastaan vuoroviikoin ja kaksi vastaajaa, yksi mies ja yksi nainen, olevansa lapsensa etävanhempia. Yksi miesvastaajista, jonka osoitteessa lapset eivät hänen omien sanojensa mukaan vakituisesti asu, oli valinnut kohdan ”3”, eli oli ollut väittämän kanssa jokseenkin samaa mieltä. Vastaajien sukupuolella tai sillä, onko vastaaja lapsen lähivanhempi vai etävanhempi, ei siis ollut vaikutusta siihen, kuinka voimakkaasti väittämän kanssa oltiin samaa mieltä.

TAULUKKO 2. Vastausten jakautuminen väittämään ”sovittelutilanteessa sovittelija ohjasi keskustelua riittävästi, jotta kykenitte vanhempina löytämään itse ratkaisun ongelmaan.”

	Täysin eri mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Lähes täysin samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
Nainen, lähivanhempi				3	
Nainen, etävanhempi				1	
Mies, lähivanhempi				1	
Mies, etävanhempi			1	1	
Mies, lapsiaan vuoroviikoin tapaava				2	
Yhteensä			1	8	

Vastaajista kuusi oli jättänyt omille kommenteille varatun tilan tyhjäksi. Näistä kolme oli miehiä, jotka tapaavat lapsiaan vuoroviikoin tai muutoin sovitusti, ja kolme naista, joista kaksi toimii lapsensa lähivanhempana. Kaikki pelkästään annetun vastausvaihtoehdon ympäröineistä vastaajista olivat olleet väittämän kanssa lähes täysin samaa mieltä.

Kolme vastaajista oli esittänyt annettuun väitteeseen omia mielipiteitään. Näistä kaksi oli miehiä ja yksi nainen, ja kaikki olivat ilmoittaneet olevansa lapsensa lähivanhempia. Heistä kaksi oli ollut väitteen kanssa lähes täysin samaa mieltä ja yksi vastaaja oli valinnut asteikosta kohdan ”3”, eli jokseenkin samaa mieltä. Vaikka vastaajat olivat olleet melko yksimielisesti samaa mieltä väittämän kanssa siitä, että sovittelija ohjasi tilannetta riittävästi, lähes kaikki heistä olivat kokeneet sovittelutilanteen ja sovittelijan työn myös haastavaksi. Sovittelijan koettiin kyllä ohjaavan keskustelua, mutta ratkaisun löytämiseen kaivattiin enemmän tukea. Kaksi vastaajista oli lisäksi kokenut, että tilanteessa oli ollut helpointa olla itse hiljaa, kun asian toinen osapuoli oli ollut vahvempi neuvottelija ja päässyt ottamaan tilanteesta tiukemman ylliotteen.

Sovittelijatuomarin yksi oleellisimmista tehtävistä on sovittelutilanteessa luoda avoin ilmapiiri, jotta molemmat vanhemmat pääsevät ilmaisemaan tuntemuksiaan luottamuksellisesti ja tasavertaisesti sekä kykenevät ottamaan itse vastuun konfliktista, mutta vastuu ratkaisun löytymisen edistämisestä sekä tilanteen sujuvuuden varmistamisesta on viime kädessä kuitenkin sovittelijalla. (Nylund 2010, 1178.)

Yksi vastaajista oli lisäksi korostanut asianosaisten apuna olleiden asianajajien tilanteeseen tuoman ulkopuolisen näkökulman tärkeyttä. Lakimiesavustajan tärkeimpiä tehtäviä sovittelutilanteessa onkin rohkaista vanhempaa puhumaan ja auttaa tarvittaessa keskustelun etenemisessä, sekä toimia vanhemman lainopillisena neuvonantajana. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013, 62–63.)

Asiantuntijan avulla lapsen etu huomioitiin mielestänne hyvin.

Vastaajille esitetty toinen väittäjä koski vanhemman näkemystä asiantuntija-avustajan sovittelutilanteeseen tuomasta lisäarvosta ja lapsen parhaan edun toteutumisesta tämän avulla. Yhdeksästä vastaajasta kuusi oli valinnut annetusta asteikosta kohdan ”4”, eli olivat olleet väittämän kanssa lähes täysin samaa mieltä. Näiden vastaajien joukossa oli kolme naista, joista kaksi oli ilmoittanut olevansa lapsensa lähivanhempia ja yksi etävanhempi, ja kolme miestä, joista yksi oli ilmoittanut olevansa lapsensa lähivanhempi, yksi etävanhempi ja yksi tapaavansa lapsiaan vuoroviikoin. Kaksi vastaajaa, toinen etävanhempana toimiva mies ja toinen lapsensa lähivanhempana toimiva nainen, olivat olleet väittämän kanssa täysin samaa mieltä ja valinneet asteikosta kohdan ”5”. Yksi

lapsiaan vuoroviikoin tapaava mies oli valinnut asteikosta kohdan ”1”, eli oli ollut esitetyn väittämän kanssa täysin eri mieltä. Vastaajat olivat siis esitetyn väittämän kanssa enimmäkseen lähes samaa mieltä, eikä vastaajan sukupuolella tai lapsen lähi- tai etävanhemmuudella näyttänyt olevan vastaajien mielipiteiden jakautumisen kannalta merkitystä.

TAULUKKO 3. Vastausten jakautuminen väittämään ”asiantuntijan avulla lapsen etu huomioitiin mielestänne hyvin.”

	Täysin eri mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Lähes täysin samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
Nainen, lähivanhempi				2	1
Nainen, etävanhempi				1	
Mies, lähivanhempi				1	
Mies, etävanhempi				1	1
Mies, lapsiaan vuoroviikoin tapaava	1			1	
Yhteensä	1			6	2

Vastaajista kuusi, eli jälleen selkeä enemmistö, oli jättänyt lomakkeeseen omille kommentteille varatun tilan täysin tyhjäksi. Näistä kolme oli naisia, joista kaksi oli ilmoittanut olevansa lapsensa lähivanhempia, ja kolme miehiä, joista kaikki olivat kertoneet olevansa lapsensa etävanhempia. Kaikista pelkästään annetun vastausvaihtoehdon ympäröineistä vastaajista viisi oli ollut väittämän kanssa lähes samaa mieltä ja yksi täysin samaa mieltä.

Kolme kysymyslomakkeen palauttaneista vastaajista oli esittänyt asiantuntija-avustajan toimintaa koskevaan väitteeseen omia mielipiteitään. Näistä kaksi oli miehiä, joista toinen oli ilmoittanut tapaavansa lapsiaan joka toinen viikko ja toinen olevansa lapsen lähivanhempi, ja yksi nainen, jonka luona lapset asuvat pääsääntöisesti. Heistä kaksi, kummatkin lapsensa lähivanhempia, olivat olleet väittämän kanssa joko täysin samaa mieltä tai lähes samaa mieltä, ja yksi, lapsiaan joka toinen viikko tapaava vastaaja oli ollut väittämän kanssa täysin eri mieltä. Vastaajat olivat kokeneet, että lapsi oli laitettu vahvasti etusijalle sovittelutilanteen aikana, ja että lapsi on ollut tyytyväinen ja hyvinvoiva myös sen jälkeen. Positiivisista kokemuksista huolimatta vastaajat kaipasivat kuitenkin vielä enemmän panostusta lapsen edun huomioimiseen tuomioistuimen puolelta, ja yksi vastaajista oli kokenut, ettei asiantuntija-avustajana sovittelutilanteessa toiminut lastenpsykologi ollut tuonut sovitteluun minkäänlaista lisäarvoa. Avustajan korkeahko

ikä oli myös aiheuttanut vastaajassa epäilyksiä tämän pätevyydestä. Asiantuntija-avustajan käytön tarkoitus oli myös jäänyt kyseiselle vanhemmalle tilanteessa täysin epäselväksi.

Aaltosen ja Auvisen (2010, 1162) mukaan avustajien tilanteeseen tuoman ulkopuolisen asiantuntemuksen tulisi olla vanhemmille yksi tärkeimmistä houkuttimista heidän ha-keutuessaan asiantuntija-avusteiseen sovitteluun lasta koskevien riita-asioidensa tiimoilta. Tällöin on erityisen tärkeää, että vanhemmille selitetään heti prosessin alusta lähtien avustajan läsnäolon merkitys, jotta vanhemmalle tulee tunne siitä, että heidän lapsensa ovat asiantuntevissa käsissä. Asiantuntija-avustajan tulee sovittelutilanteessa pyrkiä kiinnittämään vanhempien huomio lapsen edun kannalta oleellisiin seikkoihin sen sijaan, että vanhemmat keskittyisivät syyttelemään toisiaan tai saamaan omia henkilökohtaisia intressejään ajavia toiveitaan läpi.

Sovittelussa solmittu sopimus on pitänyt sovittelun jälkeen ja edistänyt vuorovaikutusta vanhempien välillä.

Kyselylomakkeen viimeinen väittämä käsitteli sovittelussa solmitun sopimuksen toivuutta perheen sovittelun jälkeisessä arjessa sekä vanhempien välistä vuorovaikutussuhdetta ja sen kehittymistä. Kaikista yhdeksästä vastaajasta neljä oli ollut esitetyn väittämän kanssa lähes samaa mieltä, eli asteikosta oli valittu vastausvaihtoehto ”4”. Heistä kolme oli miehiä, joista kaksi omien sanojensa mukaan tapaa lastaan vuoroviikoin ja yksi toimii lapsensa etävanhempana. Vastaajista yksi oli nainen, jonka osoitteessa lapset asuvat. Vastaajista kolme, kaksi lapsensa kanssa pääsääntöisesti asuvaa naista ja yksi lapsen etävanhempana toimiva mies, oli valinnut asteikosta kohdan ”3”, eli oli ollut väittämän kanssa jokseenkin samaa mieltä. Lisäksi yksi lastensa kanssa pääsääntöisesti asuva mies oli valinnut asteikosta vaihtoehdon ”5”, eli oli ollut väitteen kanssa täysin samaa mieltä, ja yksi lastaan toista vanhempaa harvemmin tapaava nainen oli valinnut vaihtoehdon ”1”, eli oli ollut väitteen kanssa täysin eri mieltä.

Vastaajat olivat siis jälleen lähes yksimielisesti samaa mieltä väittämän kanssa, sukupuolesta ja lapsen lähi- tai etävanhemmuudesta riippumatta. Sovittelussa solmitaan sopimus usein väistämättä jommankumman vanhemman ”hyväksi”, eli toinen vanhemmista saa oikeuden tavata lapsia hieman useammin tai vakituisemmin kuin toinen.

Tällöin tavoitteena on sopimus, johon myös lastaan harvemmin tapaava etävanhempi on tyytyväinen, eikä koe tulleen tilanteessa millään tapaa syrjäytetyksi, ja tämä on tässä tapauksessa kyselylomakkeen palauttaneiden vastaajien keskuudessa pääsääntöisesti toteutunut, koska ainoastaan yksi etävanhempi oli ilmoittanut olevansa väittämän kanssa täysin eri mieltä.

TAULUKKO 4. Vastausten jakautuminen väittämään ”sovittelussa solmittu sopimus on pitänyt sovittelun jälkeen ja edistänyt vuorovaikutusta vanhempien välillä.”

	Täysin eri mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Lähes täysin samaa mieltä	Täysin samaa mieltä
Nainen, lähivanhempi			2	1	
Nainen, etävanhempi	1				
Mies, lähivanhempi					1
Mies, etävanhempi			1	1	
Mies, lapsiaan vuoroviikoin tapaava				2	
Yhteensä	1		3	4	1

Vastaajista neljä oli valinnut ainoastaan annetulta asteikolta oman mielipiteensä vahvuutta vastaavan vaihtoehdon ja jättänyt omille kommentteille varatun tilan tyhjäksi. Heistä kaksi oli lastaan harvemmin tapaavia miehiä ja kaksi naista, joista toisen luona lapset asuvat vakituisesti. Näistä vastaajista kaksi oli ollut lähes täysin samaa mieltä, yksi jokseenkin samaa mieltä ja yksi täysin eri mieltä väittämän kanssa.

Enemmistö, eli viisi lomakkeen palauttaneista vastaajista oli esittänyt sovittelussa solmitun sopimuksen toimivuutta ja vanhempien välisiä vuorovaikutussuhteita koskevia kommentteja. Näistä kaksi oli lapsen kanssa pääsääntöisesti asuvia naisia ja kolme miehiä, joista kaksi oli ilmoittanut tapaavansa lastaan vuoroviikoin ja yksi olevansa lapsen lähivanhempi. Heistä kaikista kaksi, kummatkin lapsen lähivanhempia, olivat olleet jokseenkin samaa mieltä ja kaksi, molemmat lapsiaan vuoroviikoin tapaavia vanhempia, lähes täysin samaa mieltä esitetyn väittämän kanssa. Lisäksi yksi lapsen kanssa pääsääntöisesti asuva vanhempi oli ollut väittämän kanssa täysin samaa mieltä. Vaikka vastaajat olivat melko yksimielisiä väittämän paikkansapitävyydestä, heidän esittämistä kommentteistaan löytyi kuitenkin poikkeavuuksia.

Vastaajat olivat kokeneet sopimuksen kyllä pitäneen sovittelun jälkeen ja poistaneen ennen sovittelua vällinnetta vaikeuksia, mutta etenkin vanhempien välisen vuorovaiku-

tuksen toimivuuteen vastaajat olivat ilmoittaneet olevansa tyytymättömiä. Yksi vastaajista oli todennut, että vaikka sopimus toimii ja siitä pidetään kiinni muuten, ei sillä kuitenkaan voida muuttaa kenenkään luonnetta, eikä näin ollen myöskään parantaa vanhempien välistä suhdetta. Vastaajista yksi oli lisäksi toivonut, että vuorovaikutuksesta ja asianosaisten välisestä avoimuudesta olisi pitänyt erikseen sovittelutilanteessa sopia. Kaksi vastaajaa oli ollut sitä mieltä, että toisen osapuolen kanssa on ollut hankalaa toimia yhteistyössä myös sovittelun jälkeen. Toinen näistä vastaajista oli kertonut kommentissaan, että on avioeron aloitteen tekijänä kohdannut koko prosessia hankaloittavaa katkeruutta ja vuorovaikutus toisen osapuolen kanssa on tämän vuoksi koostunut pääasiassa vain pakollisten asioiden hoitamisesta. Toinen yhteistyön toimivuuteen tyytymättömän vastaaja oli kokenut lasten kärsivän tilanteesta, jossa vanhemmat eivät tule toimeen ja jossa toista osapuolta on pitänyt jatkuvasti muistuttaa solmitun sopimuksen olemassaolosta. Kummatkin näistä vastaajista olivat kertoneet kuitenkin olevansa sitä mieltä, että tilanne helpottuu tai on jo osittain helpottunut ajan myötä.

Sovittelussa pyritään aina huomioimaan kummankin vanhemman toiveet, mutta löytämään kuitenkin ratkaisu, joka on ennen kaikkea lapsen edun mukainen. Sovittelutilanteessa vanhempien välistä vuorovaikutusta pyritään lisäämään ja parantamaan ja annetaan heille tilaisuus tuoda luottamuksellisesti esiin eroon liittyviä tunteitaan. (Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2/2012, 20.) Vuorovaikutuksen parantamisen kannalta on erityisen tärkeää, että asian ratkaiseminen on nimenomaan vanhempien omissa käsissä. Sitoutuminen sopimuksen noudattamiseen on myös helpompaa, kun vanhemmat ovat itse päässeet suuresti vaikuttamaan sen sisältöön.

Aina näihin tavoitteisiin ei kuitenkaan päästä. Tämä johtuu osittain siitä, että tuomioistuimeen päätyessään vanhempien välinen konfliktitila on päässyt jo syvenemään siinä määrin, että sovinnon saavuttaminen ja ratkaisun löytäminen yhdessä on äärimmäisen vaikeaa, mutta myös sovittelumenettelyn luonne saattaa omalta osaltaan vaikuttaa negatiivisesti sovinnon saavuttamiseen ja myös sen toteutumiseen käytännössä. Toinen vanhemmista saattaa esimerkiksi tyytyä vastoin tahtoaan sellaiseen ratkaisuun, jota ei välttämättä koe mielekkääksi, koska ei halua omalla käyttäytymisellään enää pitkittää sovitteluprosessia. Sopimuksen sisäistäminen ja hyväksyminen on kuitenkin olennaista, jotta sovintoratkaisu voisi toimia käytännössä. (Nylund 2010, 1180.)

Asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelutilanteessa on mahdollista ennen lopulliseen ratkaisuun päätymistä solmia myös määräaikainen, niin sanottu ”kokeilusopimus”, jonka tarkoituksena on kokeilla sovitun ratkaisun toimivuutta ja pitävyyttä käytännössä. Lasten huoltoriitojen taustalla voi pahimmassa tapauksessa olla perheessä useamman vuoden ajan vallinneet erimielisyydet, joista ei ole helppo päästää irti ainoastaan yhden sovittelustunnon jälkeen. Itse sovittelutilanteessa vanhempien vastuulla on löytää lapsen edun mukainen ratkaisu riitaan, mutta määräaikaisen sopimuksen kokeilun tarkoituksena on patistaa vanhempia ratkaisemaan myös omia erimielisyyksiään arjessa. Kokeilusopimuksen on koettu näin ollen vähitellen parantavan vanhempien välistä vuorovaikutusta ja luottamusta toisiinsa ja edistävän osaltaan myös lopulliseen sovintosopimukseen pääsemistä. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013, 34.)

Onko sovittelavana ollutta asiaa käsitelty sovittelun jälkeen uudelleen jonkun muun tahon toimesta?

Väittämien jälkeen kyselylomakkeen loppupuolella oli vielä kaksi avointa kysymystä, joihin vastaajien oli tarkoitus vastata ainoastaan omin sanoin. Ensimmäinen kysymys sivusi sitä edeltävää väitettä sovintosopimuksen pitävyydestä ja toimivuudesta, koskien vanhempien tarpeita käsitellä Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa jo sovittua asiaa uudelleen jonkun toisen tahon toimesta.

Yhdeksästä vastaajasta kuusi oli ilmoittanut, ettei heidän jo käräjäoikeudessa sovittuja ja lopulliseen ratkaisuunsa saatettuja asioita ole tarvinnut käsitellä enää uudelleen sovittelun jälkeen. Heistä neljä eli enemmistö oli miehiä, joista yksi oli ilmoittanut olevansa lapsen lähivanhempi, yksi etävanhempi ja kaksi tapaavansa lapsiaan omien sanojensa mukaan vuoroviikoin sekä loput kaksi lapsensa lähivanhempana toimivaa naista.

Vastaajista kaksi, molemmat naisia, joista toinen lapsensa etävanhempi ja toinen lähivanhempi, olivat kertoneet joutuneensa olemaan asian tiimoilta yhteydessä lastenvalvojan sovittelun jälkeen. Toinen heistä oli kertonut syyksi sen, että etukäteen sovittu lapsen asuminen vuorotellen sekä isän että äidin luona ei ollut onnistunut käytännössä. Lisäksi yksi mies, jonka osoitteessa lapset eivät pääsääntöisesti asu, oli kertonut, että asiaa oli jouduttu käsittelemään sovittelun jälkeen uudelleen sosiaalitoimessa.

Kun asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelumenetelmä otettiin kokeiluun Suomessa neljässä eri käräjäoikeudessa tammikuussa 2011, asetettiin sen yhdeksi tavoitteeksi sosiaalitoimen aktiivisempi ote sovitteluhakemusten tekemisen edistämiseksi lapsiriidoissa. (Aaltonen & Auvinen 2010, 1163.) Mitä useampi lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva riita päättyy tuomioistuimeen soviteltavaksi ja myös saavuttaa siellä lopullisen sovinnon, sitä enemmän muiden tahojen työtaakka kevenee. Sosiaalitoimessa tuomioistuinsovittelussa saavutetut sovinnot näkyvät tehtyjen selvityspyyntöjen vähenevässä määrässä. (HE 186/2013, 16.)

Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa asiantuntija-avusteiseen tuomioistuinsovitteluun osallistuneiden henkilöiden yleisimpiin vastauksiin perustuen voidaan todeta, että suurin osa soviteltavista asioista on käsitelty loppuun käräjäoikeudessa ja saavutettu sovinto on näin ollen toiminut perheen arjessa, eikä sen tiimoilta ole tarvittu enää myöhemmin muiden tahojen apua. Lomakkeessa esitetty kysymystä edeltävä sovintosopimuksen toimivuutta ja pitävyyttä koskenut väittäjä ja siihen esitetyt mielipiteet, joiden perusteella valtaosa vastaajista oli sitä mieltä, että sopimus on pitänyt käytännössä hyvin, tukevat tätä tutkimustulosta. Käräjäoikeuden kannalta tämä on positiivista, koska tuomioistuinsovittelun yhtenä tarkoituksena on onnistuessaan vähentää muiden tahojen työmäärää.

Suosittelisitteko Kanta-Hämeen käräjäoikeuden tarjoamaa asiantuntija-avusteista tuomioistuinsovittelua muille vastaavan avun tarpeissa oleville perheille?

Kyselylomakkeen viimeinen avoin kysymys kokoaa yhteen asiantuntija-avusteiseen tuomioistuinsovitteluun osallistuneiden henkilöiden kokonaiskäsityksen sovittelun mielekkyydestä ja onnistuneisuudesta. Vastaajilta kysyttiin, suosittelisivatko he omien henkilökohtaisten kokemustensa perusteella Kanta-Hämeen käräjäoikeuden asiantuntija-avusteista sovittelumenetelmää muille vastaavan avun tarpeessa oleville perheille.

Kaikista yhdeksästä lomakkeen palauttaneesta vastaajasta kaikkiaan kahdeksan oli vastannut kysymykseen myöntävästi, eli olivat kertoneet omin sanoin voivansa suositella Kanta-Hämeen käräjäoikeuden Follo-palveluja myös muille. Yksi nainen, joka oli ilmoittanut olevansa lapsensa etävanhempi, oli kertonut, ettei voisi suositella asiantuntija-avusteista tuomioistuinsovittelua muiden vastaavassa tilanteessa olevien perheiden

avuksi. Vastaja oli kokenut sovittelun jopa haitalliseksi, etenkin jos asiaan ei löydy lopullista ratkaisua lyhyessä ajassa. Lisäksi hän oli kokenut, ettei sovittelusta ollut löytynyt mitään hyötyä tilanteessa, jossa vanhempien välit olivat päässeet tulehtumaan pahasti.

Heistä, jotka mielellään suosittelisivat Kanta-Hämeen käräjäoikeuden asiantuntija-avusteista tuomioistuinsovittelua, viisi oli miehiä, joista kaksi oli ilmoittanut tapaavansa lapsiaan vuoroviikoin, kaksi olevansa lapsensa lähivanhempia ja yksi etävanhempi sekä kolme naista, joista kaikki olivat ilmoittaneet olevansa lapsensa lähivanhempia. Vastajat olivat tuoneet kommentissaan useasti esille tuomioistuinsovittelun etuja perinteiseen oikeudenkäyntiin nähden. Vastajat olivat kiinnittäneet huomiota etenkin sovittelumenetelmän nopeuteen ja oikeudenkäyntiin verrattuna prosessiin kuluvaan huomattavasti lyhyempään käsittelyaikaan, ja näitä seikkoja oli korostettu yhteensä kolmessa vastauslomakkeessa. Yksi näistä vastaajista oli painottanut myös tuomioistuimen tarjoaman asiantuntevuuden ja osaamisen tärkeyttä. Lisäksi vastajat olivat olleet tyytyväisiä siihen, että sovittelutilanteessa molemmat vanhemmat ovat aina sovittelijatuomarin kanssa yhtä aikaa läsnä, ja pääsevät ottamaan keskustelun ohjat omiin käsiinsä ja näin ollen edistämään keskinäisten väliensä parantamista sekä kummankin toiveet huomioon ottavan ratkaisun löytymistä. Näitä asioita oli tuotu esille neljässä palautetussa kyselylomakkeessa. Näistä vastaajista kaksi oli korostanut myös asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun taloudellista edullisuutta perinteiseen oikeudenkäyntiin verrattuna. Lisäksi yksi vastaja oli kertonut suosittlevansa asiantuntija-avusteista sovittelua, mutta toivonut samalla tilanteessa sovittelijana toimineelta tuomarilta suurempaa roolia ratkaisun löytämisen tueksi.

Tuomioistuinsovittelun edut perinteiseen oikeudenkäyntiin nähden korostuvat etenkin lapsiin liittyviä asioita käsiteltäessä. Pitkä oikeudenkäyntiprosessi raastaa koko perhettä, mutta varsinkin pieniä lapsia. Asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun tärkein tavoite on lapsen edun ja hyvinvoinnin tavoittaminen, kun oikeudenkäynnissä pahimmassa tapauksessa ainoastaan syvennetään vanhempien välistä riitatilannetta kummankin vanhemman seistessä vankasti omien vaatimuksiensa takana. (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013, 20.) Sovittelutilanne on lisäksi tulevaisuuteen suuntaavaa, ja mahdollistaa näin ollen oikeudenkäyntiä tehokkaammin uusien konfliktien ennaltaehkäisemisen. Sovittelun myötä vanhemmat pääsevät ottamaan vallitsevan riita-

tilanteen haltuunsa ja vaikuttamaan itse lopputulokseen, jolloin heidän on myös helpompi sitoutua noudattamaan sovintoa käytännössä. Oikeudenkäynnissä vanhemmat jäävät helposti tilanteessa taka-alalle, lakimiesten hoitaessa puhumisen heidän puolestaan. (Ervasti 2013, 33–35.)

Osa kyselylomakkeen palauttaneista vastaajista oli nostanut esiin myös tuomioistuinsovittelun taloudellisen edullisuuden oikeudenkäyntiin verrattuna. Sovittelun päättyessä osapuolten sovintoon, jää mahdollisen lakimiesavustajan työmäärä oikeudenkäyntiin verrattuna vähäisemmäksi, jolloin sovittelun aiheuttamat kulut, jotka pääsääntöisesti koostuvat avustajan tai asiamiesten palkkioista, myös pienenevät. (HE 186/2013, 17.)

5 TUTKIMUKSEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Kanta-Hämeen käräjäoikeuden kanssa yhteistyössä toteutetun tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, millaisena asiantuntija-avusteiseen tuomioistuinsovitteluun osallistuneet perheet ovat menettelyn kokeneet ja miten sovittelussa saavutettu sovintosopimus on toiminut konkreettisesti sovittelun jälkeen perheen jokapäiväisessä arjessa. Lisäksi Kanta-Hämeen käräjäoikeus oli kiinnostunut siitä, mitä kautta perheet useimmiten päätyvät asiantuntija-avusteiseen sovitteluun ja kuinka paljon he ovat tarvinneet muiden tahojen apua riita-asiansa tiimoilta sen jälkeen, kun asiassa on saavutettu sovinto käräjäoikeudessa.

Tutkimus toteutettiin kyselylomakkeena, joka lähetettiin kaikille henkilöille, jotka ovat saavuttaneet asiantuntija-avusteisessa sovittelussa lasten huoltoa, elatusta tai tapaamisoikeutta koskevissa riita-asioissa sovinnon vuosien 2012–2014 välisenä aikana. Lomake lähetettiin saatekirjeen ja palautuskuoren kera yhteensä 40 henkilölle, joista 20 oli miehiä ja 20 naisia. Täytetyn lomakkeen palautti yhteensä yhdeksän henkilöä, viisi miestä ja neljä naista.

Vastaajien sukupuolen lisäksi lomakkeella selvitettiin myös, onko vastaaja lapsensa lähi- vai etävänhempi. Näiden selvitysten perusteella oli tarkoitus tutkia eri sukupuolten ja lapsiaan useammin tai harvemmin tapaavien henkilöiden mielipide-eroja tutkittavaa asiaa kohtaan. Kyselylomakkeen palauttaneiden henkilöiden sukupuolijakauma oli erittäin tasainen, miespuolisia vastaajia oli vain yksi enemmän kuin naisia. Vastaajien vanhemmuussuhde lapseen jakautui myös hyvin tasapuolisesti kaikkien vastaajien kesken. Eniten täytettyjä lomakkeita, yhteensä neljä, olivat palauttaneet henkilöt, jotka olivat ilmoittaneet olevansa lapsensa lähivanhempia. Lomakkeista kolme oli tullut henkilöiltä, jotka olivat ilmoittaneet tapaavansa lapsiaan omien sanojensa mukaan joka toinen viikko tai harvemmin ja kaksi henkilöiltä, jotka olivat ainoastaan ilmoittaneet olevansa lapsensa etävänhempia.

Vastaajien taustatietojen jakautumisessa ei siis ilmennyt merkittävään suuria eroja, ja vastaajat olivat yleisesti ottaen hyvin yksimielisiä myös antamissaan vastauksissa. Kyselyyn vastanneet olivat pääasiassa olleet tyytyväisiä Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa

saamaansa palveluun asiantuntija-avusteisen sovitteluprosessin aikana, eikä tutkimuksen kautta noussut esiin mitään suurempaa puutetta tai kehitettävää, joskin vastaajat olivat toistuvasti kaivanneet sovittelijatuomarilta enemmän ohjausta sovittelutilanteessa sekä toivoneet, että vanhempien välisestä avoimuudesta ja vuorovaikutuksesta olisi neuvoteltu tarkemmin. Kyselyn tulosten perusteella voidaan myös todeta, että sovittelussa saavutetut sovintosopimukset pääsääntöisesti toimivat myös käytännössä, ja että asianosaiset arvostavat asiantuntija-avustajan ammattitaitoa ja ulkopuolista näkökulmaa sovittelutilanteessa. Kanavat, joiden kautta vastaajat olivat päätyneet saattamaan lasten huoltoasioita koskevan riitansa soviteltavaksi Kanta-Hämeen käräjäoikeuteen, olivat kaikkien vastaajien keskuudessa myös hyvin samankaltaisia.

Kyselylomakkeessa esitettyihin väittämiin vastaajat olivat pääsääntöisesti valinneet valmiiksi annetusta asteikosta kohdan ”3”, ”4” tai ”5”, eli olivat olleet väittämän kanssa samaa mieltä riippumatta vastaajan sukupuolesta tai hänen lapsen kohdistuvasta vanhemmuussuhteestaan. Ainoastaan kahdessa vastauslomakkeessa oli asteikolta valittu kohta ”1” yhden väittämän kohdalla, ja näistä vastaajista toinen oli lapsiaan toisen vanhemman kanssa vuoroviikoin tapaava mies ja toinen nainen, joka oli ilmoittanut ainoastaan olevansa lapsensa etävänhempi. Kyselylomakkeella kerätyn tutkimusaineiston perusteella voi siis tehdä johtopäätöksen, että sukupuoli tai vanhemmuussuhde ei luo ratkaisevia poikkeavuuksia henkilöiden mielipiteisiin asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa.

Tutkimustuloksia voidaan tarkastella suuntaa antavina, sillä annetuissa vastauksissa ei esiintynyt kovinkaan paljon hajontaa tai poikkeavuuksia ja vastaajien mielipiteet olivat pääasiassa samanlaisia. Tutkimusta uusittaessa voitaneen siis olettaa saatavan samankaltaisia tuloksia, vaikka onkin huomioitava, että vastausprosentti jäi tässä tutkimuksessa erittäin alhaiseksi. Kohdejoukosta selkeästi alle puolet jätti lomakkeen palauttamatta, ja näin ollen Kanta-Hämeen käräjäoikeuden näkökulmasta yleispäteviä johtopäätöksiä annettujen vastausten perusteella on melko vaikea tehdä. Palautettujen kyselylomakkeiden vähäisestä määrästä huolimatta tutkimustulokset vastasivat asetettuun tutkimusongelmaan, eli tutkimusta voidaan pitää siltä osin pätevänä.

6 POHDINTA

Opinnäytetyön aihe muovautui lopulliseen muotoonsa, kun Kanta-Hämeen käräjäoikeuden Hämeenlinnan kanslian henkilökunnan kanssa keskustellessa nousi asiantuntija-avusteiseen tuomioistuinsovitteluprosessiin osallistuneiden vanhempien kokemukset ja heidän sovittelun jälkeisen elämän tuntemukset tärkeiksi ajatellen suhteellisen nuoren ja tuntemattoman Follo-mallin kehittämistä tulevaisuudessa. Aiheen valintaan vaikutti lisäksi se, ettei vastaavanlaista tutkimusta oltu Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa aiemmin tehty.

Kyselylomaketta työstettäessä kysymysten oikeanlainen asettelu osoittautui haastavaksi, sillä kysymyksille ja vastauksille jätetty tila oli tarkoituksella rajattu mahtumaan ainoastaan yhdelle A4-kokoiselle paperille lomakkeen täyttämisen helppouden ja vaivattomuuden mahdollistamiseksi. Lomakkeen täyttämisen ei haluttu olevan vastaajalle työllästä, jotta voitiin taata mahdollisimman monen palautetun lomakkeen määrä. Lasta koskevat riidat ovat aina henkilökohtaisia ja psyykkisesti vaikeita, eikä vastaajien halukkuutta avata kokemuksiaan laajasti ja avoimesti voitu tämän vuoksi taata. Tästä syystä lomakkeessa esitettyjen väittämien yhteyteen päädyttiin valitsemaan myös mielihyvyyden vahvuutta mittaava asteikko, jotta vastaajan oli mahdollista halutessaan vastata väitteisiin ainoastaan ympyröimällä mielestään oikea vaihtoehto. Vastaajista suhteellisen moni oli näin tehnyt, ja näin ollen esimerkiksi heidän, jotka olivat olleet saamaansa palveluun tyytymättömiä, mahdolliset kehitysideat jäivät valitettavasti selvittämättä.

Tutkimuksen otosjoukoksi valittiin harkitusti kaikki asiantuntija-avusteisessa sovittelussa Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa sovinnon saavuttaneet henkilöt, jotta täytettynä palautettujen lomakkeiden määrä saatiin maksimoitua. Vastausprosentti jäi lopulta melko alhaiseksi, mutta asetettuun tutkimusongelmaan saatiin tästä huolimatta vastaus. Lomakkeen palauttaneiden vastaajien yksimielisyyteen asiantuntija-avusteisen sovittelumenettelyn hyvästä toimivuudesta perustuen voidaan todeta, että merkittäviä epäkohtia Kanta-Hämeen käräjäoikeuden asiantuntija-avusteisesta tuomioistuinsovittelusta ei löydy. Vastaajien taustatiedot, sukupuoli ja suhde lapseen, jakautuivat myös yllättävän tasapuolisesti, vaikka ennalta odotettiin vanhempien, jotka sopimuksen johdosta tapaavat lapsiaan harvemmin, olevan saamaansa kohteluun tyytymättömpiä. Tämä tutkimus-

tulos osoittaa sen, että asiantuntija-avusteisessa sovittelussa solmitut sopimukset on käräjäoikeudessa laadittu hyvin ja tarkoituksenmukaisesti, eli molempien vanhemman toiveet ja intressit tasapuolisesti huomioiden.

Palautetuista kyselylomakkeista saatujen tietojen perusteella määräaikaisten kokeilusopimusten solmiminen voisi olla Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa jatkossa aiempaa herkempeää. Vaikka vastaajat olivat olleet lähes yksimielisiä siitä, että kummatkin osapuolet olivat noudattaneet sopimusta ja se oli toiminut perheen arjessa hyvin, olivat monet olleet sitä mieltä, ettei sopimus ollut parantanut vanhempien välistä suhdetta ja yhteistyössä toimiminen oli ollut hankalaa myös sovittelun jälkeen. Kokeilusopimusten tarkoituksena on kokeilla sovitun ratkaisun toimivuutta ja pitävyyttä käytännössä määrätyn ajanjaksona sekä näin ollen pakottaa vanhempia ratkaisemaan omia erimielisyyksiään myös jokapäiväisessä elämässä ja parantaa keskinäistä luottamusta toisiinsa. On kuitenkin huomioitava, että vastaajien kommentteista ei käy ilmi sitä, onko heidän tilanteessa solmittu ennen lopullista ratkaisua kokeilusopimusta vai ei, ja tästä olisikin mahdollisesti pitänyt esittää lomakkeessa lisäkysymys, jotta asiasta olisi saatu yleispeävämpi käsitys. Lisäksi lomakkeen vanhemman lähi- ja etävanhemmuutta koskevaa kysymystä voisi tulevaisuudessa vastaavanlaista tutkimusta mahdollisesti toteutettaessa tarkentaa, sillä vastaajat olivat usein kokeneet tarvetta tarkentaa omin sanoin lomakkeeseen sitä, kuinka usein tapaavat lapsiaan.

Vastaajat olivat myös kertoneet kaivanneensa sovittelijana toimineelta tuomarilta aktiivisempaa osallistumista sovinnollisen ratkaisun löytämisessä sekä toivoneet, että vanhempien välisestä suhteesta olisi neuvoteltu ja sovittu sovittelutilanteessa tarkemmin. Sovittelijan, asiantuntija-avustajan sekä mahdollisten asianosaisten lakimiesavustajien tulisi pyrkiä sovittelutilanteessa varmistamaan, että vanhemmat ovat sitoutuneita ja suostuvaisia edes yrittämään oman keskinäisen suhteensa eheyttämistä, sillä tahdon parempaa vuorovaikutussuhdetta kohtaan tulisi lähteä vanhemmista itsestään, jotta sen saavuttaminen olisi mahdollista. Vanhemmille tulisi sovittelussa myös tarkasti selvittää, miten heidän riitaisat välinsä vaikuttavat lapsen turvallisuudentunteeseen sekä psyykkiseen hyvinvointiin, jotta heitä saataisiin vahvemmin sitoutumaan tulehtuneiden väliensä parantamiseen.

Asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun avulla on tarkoitus pyrkiä vähentämään pitkien huoltoriitaoikeudenkäyntien määrää tuomioistuimissa, mihin olisi mahdollista vaikuttaa myös kehittämällä kuntien sosiaalitoimien toimivuutta ja järjestämistä. Tuomioistuin on vanhemmille aina viimeinen vaihtoehto lasta koskevien asioiden ratkaisemiseksi, ja hyvin järjestetyillä sekä riittävästi tiedotetuilla sosiaalitoimen sovittelupalveilla olisi mahdollista saattaa useampi riitatilanne päätökseen päätyttä tuomioistuimeen. Opinnäytetyötä varten teetetyllä kyselylomakkeella saatujen vastausten perusteella perheneuvoloissa, lastenvalvonnassa sekä muissa kunnan tarjoamissa palveluissa asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun mahdollisuudesta tiedottaminen on kuitenkin hoidettu tarkoituksenmukaisesti, ja vanhemmat saavat näiden kanavien kautta tarvitsemansa tiedon osatakseen saattaa riita-asiansa asiantuntija-avusteiseen sovitteluun ratkaistavaksi. Sekä sosiaalitoimen palveluissa että käräjäoikeudessa tulisi kuitenkin kiinnittää erityistä huomiota sen varmistamiseen, että vanhemmat varmasti ymmärtävät heti prosessin alusta saakka asiantuntija-avusteisen sovittelun tarkoituksen ja asiantuntija-avustajan käytön merkityksen, sillä Follo-mallin yksi tärkeimmistä valttikorteista on nimenomaan asian tiimoilta vankkaa kokemusta ja ammattitaitoa tilanteeseen tuova, sovittelijan kanssa yhteistyössä toimiva avustaja.

Asiantuntija-avusteisen sovittelumenettelyn valtakunnallistaminen kaikkiin Suomen käräjäoikeuksiin oli hyviä kokemuksia ja positiivista palautetta keränneen kolme vuotta kestäneen kokeilujakson jälkeen aiheellinen päätös, sillä vanhempien avioerotilanne koskee vuosittain tuhansia perheitä, horjuttaen pahimmassa tapauksessa vanhempien luottamusta ja suhdetta toisiinsa niin pahasti, että lapsen hyvinvoinnin turvaaminen ei onnistu ilman kolmannen osapuolen väliintuloa ja ammatillista näkökulmaa. Kunnan tarjoamat sovittelupalvelut eivät aina kykene tarjoamaan parasta mahdollista ratkaisumenetelmää, mutta asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu takaa sekä juridisen että lapsen psykologisen näkökulman tarkoituksenmukaisen huomioimisen ja lyhentää huoltoriidan ratkaisemiseen kuluva, etenkin pienelle lapselle raastavaa aikaa.

LÄHTEET

Aaltonen, A-K. 2000. Tuomari sovinnontekijänä perheoikeusasioissa. *Lakimies* 7-8/2000, 1320–1324. Tulostettu 4.2.2015.

Aaltonen, A-K. 2009. *Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa*. Helsinki: Edita Prima Oy.

Aaltonen, A-K. & Auvinen, M. 2010. Lapsiriitojen sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa. *Lakimies* 7-8/2010, 1149–1165. Tulostettu 4.2.2015.

Alasuutari, P. 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0*. Riika: InPrint.

Ervasti, K. 2005. *Sovittelu tuomioistuimessa*. Helsinki: WSOY.

Ervasti, K. 2011. *Tuomioistuinsovittelu Suomessa*. Helsinki: Hakapaino Oy.

Ervasti, K. 2012. *Tuomioistuinsovittelu*. Helsinki: Edita.

Ervasti, K. 2013. *Uusi tuomioistuinsovittelulaki*. Helsinki: Talentum Media Oy.

Hallituksen esitys 186/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta. Luettu 5.3.2015. <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2013/20130186.pdf>

Hallituksen esitys 114/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle riita-asioiden sovittelu ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi. Luettu 5.3.2015. <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040114.pdf>

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2008. *Tutki ja kirjoita*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Kananen, J. 2014. *Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta*. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Nurminen, M. 2014. *Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelu Oulun käräjäoikeudessa. Opinnäytetyö. Liiketalouden koulutusohjelma*. Oulu: Oulun ammattikorkeakoulu. Luettu 2.3.2015.

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/77791/Nurminen_Milena.pdf?sequence=1

Nylund, A. 2010. Lapsi riidan kohteena – lapsen asemaa koskevien asioiden haasteita. *Lakimies* 7-8/2010, 1166–1182. Tulostettu 9.2.2015.

Oikeusministeriö 2014. *Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa tulee valtakunnalliseksi*. Luettu 2.2.2015.

<http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2014/04/asiantuntija-avusteinenhuoltoriitojensovittelutuomioistuimessatuleevaltakunnalliseksi.html>

Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 61/2010. Asiantuntija-avustajan käyttö huoltoriitojen sovittelussa. Luettu 4.2.2015.

http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/612010asiantuntija-avustajankayttohuoltoriitojensovittelussa/Files/OMML_61_2010_Asiantuntija-avustajan_kaytto.pdf

Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 2/2012. Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011–31.12.2012. VäliRaportti. Luettu 2.2.2015.

http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/022012asiantuntija-avusteistahuoltoriitojensovitteluakoskevakoikeilukarajaoikeuksissa1.1.2011821131.12.2012.valiraportti/Files/OMSO_2_2012_Follo-valiraportti_60s.pdf

Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 25/2013. Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa 1.1.2011–31.12.2012. Loppuraportti. Luettu 2.2.2015.

http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1369039863066/Files/OMML_25_2013_FOLLO_loppuraportti_132s.pdf

Sarajärvi, A. & Tuomi, J. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

LIITTEET

Liite 1. Saatekirje

Liite 2. Kyselylomake

Liite 1. Saatekirje

Hei!

Opiskelen Tampereen ammattikorkeakoulussa oikeustradenomiksi ja teen parhaillaan opinnäytetyötä, jonka aiheena on asiantuntija-avusteinen lasten huoltoriitojen tuomiois-tuinsovittelu (ns. Follo) Kanta-Hämeen käräjäoikeudessa. Opinnäytetyöni tavoitteena on saada Kanta-Hämeen käräjäoikeudelle tietoa sovitteluun osallistuneiden perheiden kokemuksista sovittelun kannattavuudesta ja toimivuudesta sekä siitä, miten sovittelussa päätetyt asiat ovat toteutuneet käytännössä.

Näiden tietojen saaminen on käräjäoikeudelle erityisen välttämätöntä, jotta huoltoriitojen asiantuntija-avusteista sovitteluprosessia kokonaisuutena voitaisiin kehittää. Täyttämällä ystävällisesti oheisen kyselylomakkeen saatte oman mielipiteenne kuuluviin ja olette mukana tässä tärkeässä kehitystyössä, jonka tarkoituksena on pyrkiä tarjoamaan parasta mahdollista apua sen tarpeessa oleville perheille. Voitte vastata väittämiin ympäröimällä sopivimman vaihtoehdon sekä perustelemalla valintaanne lyhyesti omin sanoin. Tarvittaessa voitte jatkaa vastauksianne myös lomakkeen kääntöpuolelle.

Kaikki vastauksistanne saatava tieto käsitellään luottamuksellisesti ja nimettömästi. Tiedoista kootaan tutkimus, joka julkaistaan opinnäytetyön yhteydessä keväällä 2015.

Pyydän teitä palauttamaan vastauksenne oheisessa palautuskuoressa Kanta-Hämeen käräjäoikeuteen 20.3. mennessä.

Ystävällisin terveisin,

Minna Leppänen

